

ERESZTÉNY MAGVETŐ

KIADJA:
AZ UNITÁRIUS IRODALMI TÁRSASÁG.

SZERKESZTI:
VÁRI ALBERT

TARTALOM

	Lap
<i>Dr. Ferenczy Géza</i> : Elnöki beszéd	1
<i>S. Nagy László</i> : Az Unitárius Irodalmi Társaság története	4
<i>Balázs Ferenc</i> : Dávid Ferenc és a szociális tudományok	16
<i>Gyallay-Papp Sándor</i> : Maghintő (Vegetáció)	24
<i>Simén Dániel</i> : Nehány megjegyzés Balázs Ferenc váltságos nevelésére vonatkozólag	25
<i>Dr. Zoványi Jenő</i> : Dávid Ferenc sibiui lelkészisége	30
<i>Vári Albert</i> : Berde Mózsa	34
<i>Vári Albert</i> : Lőrinczy Dénes	36
Irodalom	38
Különfélék	40

KERESZTÉNY MAGVETŐ

megjelenik minden két hónapban egyszer, legkevesebb
3 iv tartalommal.

FŐMUNKATÁRSÁK :

BENCZÉDI PÁL, KAUNTZNÉ ENGEL ELLA, KELEMEN
LAJOS, KERESZTESI DÉNES, KOVÁCS LAJOS,
LŐFI ÖDÖN, PÉTER LAJOS ÉS
DR. VARGA BÉLA.

A KERESZTÉNY MAGVETŐ a szabadelvű kereszténység szolgálatában áll. Célja: a tiszta keresztény theizmus magasztos eszméit a jelen kor különböző gondolatáramlatai közt fenntartani s emellett szolgálni azoknak az érdekeknek is, melyek az egyház s különösen az unitárius és más szabadelvű egyházak életére történelmi vagy gyakorlati szempontból vonatkoznak.

Évégre közöl hittani, bölcseleti és történelmi tanulmányokat, értekezéseket, szépirodalmi munkákat s másnemű dolgozatokat s azonkívül az oktatás- és nevelésügynek is tért szentel; az egyházi és oktatásügyi nevezetesebb mozgalmakat figyelemmel kíséri.

A lap szellemi részét illető minden közlemény Vári Albert tanár címére küldendő. (Cluj, Unitárius Kollégium.)

Előfizetési ára egész évre Romániában 200 lej. Magyarországon 8 P., mely összeg Budapesten az Országos Központi Hitelszövetkezetenél (V., Nádor ucca 22 sz.) levő folyószámlánkra befizethető. Pártoló-díj egész évre : 300 lej, mely összeg Hadházy Sándor egyházi pénztárnok, az U. I. T. pénztárnoka címére küldendő (Cluj, Unitárius Kollégium).

Alapítóknak, akik 3000 lejt fizetnek, díjmentesen küldjük a folyóiratot.

Elnöki megnyitó.

Az U. I. T. 1935. dec. 14-én tartott közgyűlésében.

Tisztelt közgyűlés!

Unitárius Irodalmi Társaságunknak évi beszámoló közgyűlésére öttünk össze. Közgyűléseink alkalmával nemcsak a multra vissza, — hanem a jövőre — előre is kell tekintenünk. A jövőnek vagy legalább is a legközelebbi munkamezőnek áttekintése, s a reánk várók mérlegelése, elsőrendű feladatunk.

Ami a multat illeti, bizonyos foku megnyugvással tekinthetünk arra vissza. Előző közgyűlésünk óta, az azon elhatározott pályázat-hirdetés és megbízás alapján bizonyára munkában vannak kimagasló nagyjaink közül Jakab Eleknek és Ferencz Józsefnek élet- és jellemrajza, valamint eredményes egyházi munkálkodásuknak megírása és közkincsünkévé tétele. Mindkét nagyunknak élete és tevékenysége oly mély barázdát szántott egyházunk életében, hogy az egyenesen mér-földjelző, s példaadásukra nekünk elsőrendű szükségünk van.

És meg kell emlékeznünk arról a nagyfontosságú eseményről, hogy a Kolozsvári Unitárius Kollégium történelme, mely egyben egyházunk történelme is, ma már közkézen forog. Oly gazdag kincses ház ez, hogy nem lehetünk eléggé elismerők és hálásak Dr. Gál Kelemen alelnökünk iránt, ki azt eléggé nem értékelhető fáradhatatlansággal és szakértelemmel összegyűjtötte, feldolgozta s közkincsünkévé nyújtotta, s ezzel egyházunk történelmének megírásához egy „gyalogutat“ vágott. Reméljük, hogy e gyaloguton járók és ezen járásra hivatottak, most már komolyan foglalkoznak az annyira nélkülözött alapos egyháztörténelmünk megírásával, irodalmi társaságunk nemcsak örömmel üdvözlé ezt, de erejének minden lehető megerősítésével is támogatná e munkát.

Midőn ezen elgondolásomnak kifejezést adok, már e gondo-

latnak érlelése végett is, akkor felhasználom ez alkalmat arra is, hogy Dr. Gál Kelemen alelnökünknek a Társaságunk köszönő elismerését és háláját kifejezzem nagy és maradandó értékű munkájáért, amelynek közkinccsükké tétele az anyagiakkal való küzdelmek miatt, ha nem is Társaságunk érdeme, de annak fényéből egy halvány sugár mindenesetre visszasüt Társaságunkra is.

De meg kell emlékezmem a másik alelnökünk Vári Albertről is, ki kitartó gondossággal és érdemes tartalommal szerkesztette és jelentette meg folyóiratunkat. És reá kell mutatnom főtítkárunknak is nemcsak folyóirati tevékenységére, hanem annak bejelentésére is, hogy közelebbről újabb önálló munkája fogja gazdagítani irodalmunkat.

És ha részletes lehetnék, akkor reá kellene mutatnom, hogy Társaságunk tagjainak csaknem valamennyie éberem munkál az irodalom mezején. Nemcsak tb. elnökünk, hanem Kelemen Lajos, Gálfi, Pálfi, Varga, Gyallay, Márkos, Perédy, Ürmösi, Szentmártoni, Benczédi, Ferenczi Sándor, Szent-Iványi, Kovács, Fikker, Lőrinczy stb. stb. tagtársunk mindenike egy-egy fáklavivó nemcsak az unitárius, hanem az erdélyi magyar irodalom mezején is.

A hivatást teljesítő munkálkodás mellett meg kell emlékezmem arról is, hogy Társaságunknak gazdasági ügyei is a mult évben jelentősen konszolidálódtak. Konverziós veszteség csakis a Gazdasági- és Hitelszövetkezetek Szövetségénél elhelyezett betétállományunkat érte. Azt a reményt és bizalmat táplálom, hogy e közérdekű intézmény is valamely módon és fokozatosan konszolidálódni fog s akkor tekintettel az intézetnek altruisztikus alapvonalára is, törekedni fog kulturális Társaságunk veszteségeit kárpótolni, s nem fogja szem elől téveszteni Társaságunk közérdekű nemes hivatását.

Hogy a mát és a jövőt is mérlegelhessük, idézem Társaságunk alapszabályának 2 §-t, amely szerint Társaságunk célja: az unitárius irodalom és történelemnek, s általában a tudománynak unitárius szellemben, az ilyen szellemű írónak tömörítése útján való művelése, az unitárius hívek közművelődésének előmozdítása.

Ennek folytán mindenekelőtt meg kell állapitanunk, hogy unitárius szellemű írónkat tömörítettük-e? Igaz, hogy Társaságunk 1920-ban alakult, s akkor alapító és rendes tagok csoportosításával alapszabályszerű kötelezettségét teljesítette. Azonban azóta, annak évenkénti kiigazításával és helyesbitésével nem foglalkoztunk, s bizony így megtörtént, hogy egyik érdemes afia épen előző közgyü-

Elnöki megnyitó.

lésünk alkalmával említette fel, hogy ő nincs tisztában, hogy vajjon Társaságunknak tagja-e? vagy se? Tisztáznunk és számba vennünk kell ugy alapító-, mint rendes tagjainkat és rendeznünk egymás iránti jogviszonyainkat. Ugy gondolom, hogy közgyűlésünk tenné ezt választmányunk feladatává azzal a meghagyással, hogy jövő közgyűlésünkre egy tiszta képet mutató előterjesztést benyújtani ne terheltessek.

Társaságunk hivatása továbbá „az unitárius hivek közművelődésének előmozdítása“. Nagyon általános kifejezés ez, természetesen alapszabályban ez másként nem is lehet. Azonban most, midőn az e téren tevékenységünknek is küszöbén állunk, kívánatosnak vélem ezt szabatosítani. Pl. beilleszthető-e e keretbe az is, hogy Társaságunk azt az unitárius lelkész, tanító vagy tanár afiát, kinek 4-en felüli gyermekei közül bár egy tanul s ennek érdemes képességét állapítjuk meg, Társaságunk akár saját erejéből, akár társadalmi gyűjtés útján segítse, támogassa? Apáink 5–6 gyermeket neveltek s kisebb-magasabb fokig tanítottak és képeztettek, de ma annyira nehezedtek az életkörülmények, hogy már a 4. számnál a támogató segítség indokolható.

A közművelődési feladatunk lehető teljesítése végett nem lenne kívánatos, pártoló tagtársak toborzása? avagy legalább tagjainknál egy-egy gyűjtő persely elhelyezése? Ugy vélem, hogy talán méltóztatna ugy ezek, mint más tekintetben közgyűlésünk a választmányunkat felkérni és megbizni, hogy véleményt mondjon és bizonyos munkatervet jövő közgyűlésünk elé terjesszen.

De talán tovább is mentem, mint ami egy elnöki megnyitó keretében helyet foglalhat, ne méltóztassanak rossz néven venni, mert hisz annyira nemes és közérdekű Társaságunknak hivatása s annyira meg volt utóbbi időben bénítva annak munkássága, hogy a cselekvő lehetőség parányi megnyilta esetén az elgondolások tömege tör elő és kér életet.

Meleg szeretettel üdvözlöm társaságunknak tagjait s mai közgyűlésünket megnyitom.

Dr. Ferenczy Géza.

Az Unitárius Irodalmi Társaság története.

(1920. aug. 28.—1935. dec. 14.)

Száz év óta, amióta Szemere Pál nyelvújító munkája folytán használatos lett az *irodalom* szó, a magyar irodalmi és tudományos életben százszor és százszor igyekeztek meghatározni az irodalom fogalmát és jelentőségét. Százszor és százféleképp magyarázták, száz és százféle meghatározást találtak, de érezni csak egyféleképp érezte mindig minden magyar gondolkodó: az irodalom a nemzet életének legteltesebb és legtisztább megnyilatkozása, tükrör, amely boldog időkben az öröm és vigasság mutatója, zord időkben pedig biztat, feleml, reményt nyújt.

Kazinczy Ferenc, a magyar nyelv újjáteremtő apostola, mindenél bizonyítóbb erővel mondta ki három egyszerű szóban: „Nyelvemben él a nemzet.” És ez nem költői frázis, nem virágos szókép, hanem való igazság. Mert a nyelv a gondolatok legerőteljesebb és legmagasabbrendű kifejezője s a gondolatok mindenfelé szétágazó és mindenén életet érlelő összessége alkotja a nemzet szellemértékét, erkölcsi és jellemvilágát: lelkiségét. A nyelv a kifejezője a nemzet legsajátabb tulajdonságainak, vágyainak, együtt képződött, él és alakul azokkal, együtt született a nemzettel, sorsa a nemzet sorsa, pusztulása a nemzet pusztulása. Ezért kell a legszentebb örökségként őriznünk, legféltebb kincsünként védenünk. S mi őrzi meg annak szépségét, tisztaságát? Az irodalom.

A magyar nemzet ezer szenvedések között való folytonos megújulásának titka nemzeti irodalmának erejében rejlik. Amely a nyelv kincseinek megőrzésével együtt őrzi a nemzet multját és jövőjét, örömét és fájdalmait, vágyát és sorsát, egész történelmét. Egyik irodalomtörténészünk szerint, ha az ezeregyéjszaka furcsa szellemei egy éjjel felkapnák egész Magyarországot, földjével, multjával, mindenestől együtt s elvinnék egy soha fel nem lelhető messzi-távoli csillagzatra, Arany János tizenkét kötetéből maradék nélkül meg lehetne állapítani a magyarság egész szellemi, erkölcsi,

lelkivilágát, egész történelmi sorsát. Ilyen hatalmas erő, ilyen mulhatatlan érték, ilyen örökké élő valóság az irodalom.

Az utóbbi években súlyos időket élt át az egész magyarság. Kivált az erdélyi részek. Rengeteget szenvedtünk, de lehet, hogy még több szenvedés előtt állunk. Gazdasági helyzetünk még sohasem volt ilyen nyomasztó. Kulturánk bástyafokait naponként rombolják. És mi mégis hittel mondjuk: nem veszhetünk el, ha nyelvünk s benne nemzeti hitünk él, mert minden fájdalomunkból új erő születik. De Kazinczy példájával élve, minél nagyobb veszedelem fenyeget, annál jobban kell törődnünk e drága kincessel, nyelvünkkel, irodalmunkkal s ha azt hiven őrizzük — él a nemzet is!

Ezek a gondolatok vezethették azokat az előrelátó, nemzetük, fajuk és egyházuk sorsáért aggódó, töprengő lelkeket, lelkes unitárius férfiakat, akik a magyar sorsváltozás legtragikusabb idején, a nagy összeomlásban, egy, az idők szelét érző, viharát álló s az új követelményekkel számolni tudó irodalmi társaság megalakítását tartották egyik legelső, legfontosabb feladatuknak.

Az 1918. évi nagy tragédia s annak nyomán az erdélyi magyar sors hirtelen változása, valljuk meg, fejbe kólintott minden magyar embert, megzsibbasztotta ereinkben a vért, szivüinkre fagyott. Mintha taglóval sújtottak volna ránk, úgy megszedültünk a történelemnek ebben a furcsa átalakulásában. Izmaink épek, erősek voltak, gondolataink is friss gondolatokat tudtak termelni, de látásunk előtt elsötétült a világ, akaratunkra bilincset rakott a kérlelhetetlen végzet. De ahogy tisztulni kezdett a vérrel, borzalmakkal tűzpirosra füstött horizonton, ahogy kezdett megoldódni szemeink előtt a titkok szürke kárpitja, ahogy szabadabb lett látásunk, sorsunk hordozói is eszmélni kezdtek, lélekzeni kezdtünk s megpróbáltuk új barázdákat vágni, hasogatni.

Az erdélyi magyar sorsnak ebben az újjáalakuló korszakában az unitáriusok az új erdélyi magyar élet első építőmunkásai voltak. Vezéreink hamar észrevették, hogy az élet új körülményei között elsősorban a nemzeti kultúra fönmaradásáról kell gondoskodni, aminek pedig egyik legfontosabb része a nyelv tisztaságának megtartása, továbbadása, sőt továbbfejlesztése, amit viszont egyedül csak az irodalom végez és végezhet el. A legelső parancsoló kötelesség tehát: irodalmunk életben és éberségben tartása. Az erdélyi magyar unitárius közélet fennkölt gondolkodására, tisztánlátására minden-

kor sugárzó fényt fog vetni, hogy ebben a csonkán, haldokolva induló új életben elsőként adtak hangot a nemzeti irodalom fontosságának s elsőkül kezdték meg a magyar nemzeti irodalom szervezett szolgálatát erdélyi egyházaink között.

Az első terv.

Az Unitárius Irodalmi Társaság megvalósításának első terve, ha gondosan végigtapogatunk a felénk nyúló szájakon, tulajdonképpen a háboru utolsó hónapjáig nyulik vissza. Ezt megelőzően is élt ugyan vágy lelkes emberekben egy unitárius irodalmi egyesülés létrehozására, különösen, amióta a Protestáns Irodalmi Társaság teljesen érthetetlenül kizárta tagjai közül az unitáriusokat, ezek a régebbi vágyak, szándékok azonban sohasem jutottak el a szervezkedés legelemibb formájáig sem. És pedig egyrészt azért nem, mert az unitárius vallásközönség nagy részének akkori felfogása szerint a Dávid Ferenc Egylet keretében amugyis értékelést nyer minden irodalmi törekvés, másrészt nem akarták az irodalmat felekezeti jellegek szerint tovább parcellázni, sem az egyház életében nem akartak egy újabb egyesületet alkotni. A Dávid Ferenc Egylet egyháztársadalmi hivatásának mind szélesebbre terjedése, az irodalmi céloknak pedig mind gyakoribb jelentkezése, amiket az egyre nagyobb termelő készségen felül folyton fokoztak a háborus évek új gondolatokat, meglátásokat és teendőket mutató eseményei is, a világháboru embert és minden emberit pusztító vérzivatarának utolsó hónapjaiban, 1918. júniusában mégis határozottan és véglegesen megérlelték az unitárius lelkekben egy önálló irodalmi szervezet életre hívását.

Az unitárius lelkészeknek ez év június 18—20. napjain Székelykereszturt tartott értekezletén sok üdvös és hasznos gondolat között született meg az elhatározó akarat egy Unitárius Irodalmi Kör létesítésére. Bárka József korondi lelkész vetette fel az ötletet és tett javaslatot egy felolvasásában az irodalmi kör megteremtésére. Ötlete megfogta a hallgatókat s hogy a szép terv el ne aludjék, azon nyomban bizottságot küldtek ki a javaslat tanulmányozására s a gondolat megvalósítására. A bizottság elnökeül a nemes idea leglelkesebb pártfogóját, Vári Albert vallástanárt választották meg.

Hogy milyen nagyjelentőségűnek tartották unitárius közélé-

tünkben ezt a gondolatot, bizonyítja a Keresztény Magvető 1918. július-augusztus száma, amely a következőket írja ebből az alkalmából: „Unitárius Irodalmi Kör alakítása“ című cikkében:

„...különösen nagy jelentőséget tulajdonítunk egy unitárius irodalmi kör alakítására irányuló mozgalomnak, amely egyesíteni szeretné magában az unitárius vallású író embereket abból a célból, hogy azokat írásra serkentse, irányítsa, buzdítsa, szóval, hogy szétfolyó és erőtlén irodalmunknak bizonyos összhangot és erőt adjon. Hogy mennyire érezték jelenlevő egyházi és világi embereink ennek a szükségét, azt a legjobban bizonyítja az a tény, hogy ott a helyszínén több, mint 2000 Kor. adomány gyűlt be a nemes célra... Reméljük, hogy ez a mozgalom minden jó unitárius részéről a megérdemelt szellemi, erkölcsi és anyagi támogatásban részesül...“

Ugyanebben a számban Vári Albert „Unitárius Irodalmi Kör“ címmel nagyobb cikket ír s ebben többek között a következőket mondja:

„... Általános a panasz, hogy egyházi irodalmunk pang, hogy íróinknak nincs elég témája, hogy meglevő irodalmunknak nincsen határozott iránya, hanem az egyes szórványosan megjelenő írók ötlete szerint ingadozik. Szóval újabb és újabb hangok emelkednek amiatt, hogy az a kincsesbánya, amelyet mi unifikárismus néven örököltünk sokat szenvedett elődeinktől, ma nincsen kellően kiaknázva, hogy mi magunk gyönyörködünk annak fényében, de a gyertyát véka alá rejtegetjük s annak áldásait másokkal közölni nem tudjuk... Azt pedig el nem hitethetjük magunkkal, hogy az unifikárismus magát túlélte, hogy nem fejlődésképes, hogy benne nincsenek olyan csírák, amelyek kihajtva az emberiségnek gyümölcsöt termelhetnének. Hiszen ez a XVI. századbeli reformációnak a legfiatalabb hajtása, mely életképességéről a történelem ítélőszéke előtt oly fényes bizonyosságot tett. A kereszténység fejlődésének útja csak ez irányban vezethet. Benne oly értékek vannak, amelyeket az ember sohasem nélkülözhet... Azonban a kincs csak akkor bír igazi értékkel, ha azt kellő gyümölcsöztetéssel tudjuk kezelni. Ellenkezőleg holt tőke s birtokosai rossz szolgák, kik a rájuk bízott talentumot elássák. Reánk is értékes talentumokat bízott az isteni gondviselés vallásunk igazságaiban. Tőlünk függ, hogy azoknak hű vagy hűtlen sáfárai legyünk.

Ez a világháború eléggé megmutatta, hogy szervezetlenség, az egyéni vállalkozás csak hősöket és mártírokat terem. A győzelem babérját csak a céltudatosan együttműködő és szervezett sereg viszi el. Most, amidőn látjuk, hogy körülöttünk a többi egyházak is teljes erővel szervezkednek, amidőn a múltért s ezért a nagy világhatásért valamely titkos vádat érezve lelkükön, mintha fokozott buzgósággal fognának a mulasztások helyrehozásához: vajjon mi nézhetők-e tétlenül ezt a nagy készülődést? Vajjon nekünk nem volna felelőségünk a keresztény ideálokkal szemben? Nekünk kellene homokba dugott fejjel várnunk az idők viharainak átzugását? Nekünk, akiket történelmi hagyományaink arra utalnak, hogy legalább is zászlótartók legyünk abban a hadseregben, mely ezt a világot a keresztényi eszményeknek meghódítani akarja?“

Igy ír nagy szeretettel, mély megérzéssel, az idők és körülmények tárgyilagos megvilágításával Vári Albert, az előkészítő bizottság elnöke, az elvetett mag leglelkesebb ápolója, gondozója, kertésze. Cikke további fejezeteiben részletezi a kör munkásságának irányvonalait, kifejti teendőit s azzal a bizalommal végzi mondani-valóit, hogy az elhatározást most már a megvalósulás ténye fogja követni.

A nagy tragédia, mint segítő erő.

Az idő minden szándéknál erélyesebb és teremtebb mester. A leghatározottabb emberi akaratnál is gyorsabban érleli a tervet. A háborús frontokon mindenfelé újabb és meglepőbb események történnek. A fegyverekre épült hatalmi erő bizonytalanul meginog. A harcterek sokasága kezd bolygani, mint a megzavart hangyaboly. És kezd mindenki hazavágyakozni. S lassan-lassan meg is indulnak a vezér nélküli csapatok. Egyik bizonytalanságból a másikba. A harctér lövészárkaiból a forradalom ki tudja mit hozó zürjébe-zavarjába. Az októberi őszi rózsás napok forгатagába. A megszállás és megszállottság vak misztikumába.

Minden felborult. Rend, ország, hatalom. Erdély földjén új uralom kezdett berendezkedni, urrá lenni. S ez az új uralom a régi élet-formákat egymásután szüntette meg. Az ezer évig saját állami keretei között szabadon élő és fejlődő magyarság előtt apránként minden hivatali, minden kulturális és gazdasági életforrás kezdett eldugulni. Egyedül az anyanyelv s irodalmunk öröktől fogva való

mentsvára maradt meg számunkra valamennyire-érintetlenül, végső menedéknek. Ekkor írja a költő:

Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek,
És áhitattal ejtsétek a szót,
A nyelv ma néktek végső menedéktek,
A nyelv ma tündérvár és katakomba.
Vigyázzatok ma jó!, mikor beszétek.“

(*Reményik Sándor: Az Ige.*)

Ugy bizony, az irodalom maradt meg számunkra egyetlen területként, ahol még úgy-ahogy szabadon megnyilatkozhattunk. De még ezen a területen is annyi villamosárammal telített drótsövénykerítés meredett elénk, hogy itt is inkább csak a szellem, mint az emberek érintkezése volt szabad végeredményében. Két-három ember még összejöhetett, hogy megbeszéljen egymással valamely tennivalót, de négy ember összejövetelét már tömegcsoportosulásnak minősítették s szigorúan büntették.

Irodalmi szervezkedésről, a szervezkedés lényege és formája szerint tehát egyelőre még beszélni sem lehetett. Hiszen az egyetemmes erdélyi magyar élet irodalma is csak pislá mécsként világolt, egyetlen megjelenési foruma az Erdélyi Szemle volt, amely a régi jogon rövid hallgatás után most még több lendülettel jelent meg, de ennél többet az sem tehetett. Az igaz, hogy ez akkor felette nagy dolog volt. Minden. Így tehát a nyár folyamán elhintett kis unitárius mag is csak a szivekben csírázhatott, megbeszélései a legjobb szándék mellett is csak egész szűk területre korlátozódtak, inkább csak egymás ébresztésére, egymás biztatgatására szolgálhatott. De egyelőre ez is elég volt.

Vezetőink, élükön a mindig elsősorban munkáló és küzdő dr. Költő Gáborral, a gondolat-közlés legegyszerűbb formájához folyamodtak, gépirásos füzeteket irtak s abban adták ki azokat a dolgozataikat, amelyek, hivatalos lapjaink nem jelenvén meg azokban a zürzavaros időkben, egyébként nem láthattak volna napvilágot, nem nyerhettek volna publicitást. Ezek a kéziratnak számító gépirásos füzetek megérdemlik, hogy az 1919. esztendő történelmi ereklyéiként őrizzék meg ott, ahol valahol egy-egy példány fenn maradt belőlük. Irodalmi társaságunk birtokában is csupán egyetlen ilyen kézirat-füzet van, a második számú, amelyik talán épen annak a véletlennek köszönheti megmaradását, hogy tartalma nagyrészt az irodalmi társaság szervezésével foglalkozik. A füzet címe:

„Egyházreform-tanulmányok.“ Cikkeit dr. Költő Gábor, dr. Ferenczy Géza, Vári Albert, dr. Borbély Ferenc, dr. Varga Béla és Pap Domokos írták. E füzetben szerepel először az Unitárius Irodalmi Társaság elnevezés annak a cikknek az élén, amelyet erről a kérdéstről Vári Albert ír. E cikk már határozottan és szabatosan Unitárius Irodalmi Társaságról beszél s ezt követően minden ilyen irányú cikk és eszmecsere ezzel a névvel tárgyalja az ügyet s azt a felfogást és szemléletet követi, amelyet Vári Albert ebben a cikkében jelöl meg. Ép ezért érdemes teljes egészében ismét magunk elé idézni Vári Albertnek ezt a cikkét:

„Egyházi életünknek a közeljövőben egyik legsürgősebb feladata az irodalmi társaság megalakítása. A sajtó a modern élet lélekzetvétele. A toll a léleknek szárnya. A betű az eszmék, gondolatok és igazságok szállító hajója. Ezeknek szervezése, egy célra tömörítése, öntudatos irányba terelése biztosítja az egyházi élet fellendülését. A kornak ezt a figyelmeztető és intó hangját már régen meghallották ref. és ág. hitv. ev. testvéreink, amidőn megalakították a Prot. Irodalmi Társaságot, melynek közösségébe minket be nem fogadtak. Meghallották a katolikusok, midőn a Szent István Akadémia kebelében csoportosítják íróikat. Mi sem zárkozhatunk el előle. Az egyház abban mutatja meg életképességét és létjogosultságát, ha szellemi értékeket termel s a lelki életet irányítani tudja. A vallási igazságoknak napról-napra újabb ellenségei támadnak! A romboló irányzatok mind nagyobb erővel törnek a történelem folyamán kijegecesedett intézmények ellen. Ezek mellett a hívő lélek mind nagyobb igényekkel lépik föl a maga vallása és egyházával szemben. Nem térhetünk ki a harc elől, de ki kell elégtelenünk a folyton fejlődő igényeket is. Mindezeket csak öntudatosan szervezett munkával érhetjük el.

Az unitárius vallásban nagy kincs és nagy erő rejlik. Olyan, mint a kiaknázhathatatlan bánya. Mi úgy érezzük, hogy a benne rejlő igazságok a szív vallásos érzését megnyugtattják, de a vizsgálódó értelem kritikáját is kiállják. Épen ezért igen alkalmasak arra, hogy a megcsontosodott dogmáktól elhidegült s újabb vallási igazságokat szomjuhozó lelkeket magukhoz vonzzák s azoknak táplálói legyenek. Ezeknek a rejtett értékeknek a fölszínre hozása s az emberiség közkincsévé tétele ismét csak öntudatos, lelkes, de szervezett munkát igényel.

Bevallottan kevesen vagyunk unitáriusok. Íróink még volnának a számunkhoz mért arányban. De még nincsen határozott unitárius irodalmunk. Azok az itt-ott feltűnő halvány mécsvilágok elenyésznek a rengetegben s a vékonyan csörgedező erecskék áldás-hintés nélkül tűnnek el a pusztában. Ezeket a gyöngén pislogó mécsket összevonni s az égő gyertyát az asztalra tenni, ezeket a vékony erecskéket egy mederbe terelni s pusztá tájak felüdítésére fordítani: ez volna sürgős feladatunk, amit ismételten csak öntudatosan szervezett munkával érhetünk el.

Szervezkedjünk és tömörüljünk s mihelyt lehetséges, alakítsuk meg az Unitárius Irodalmi Társaságot!”

Vári Albertnek ezen a cikkén kívül még négy dolgozat foglalkozott e füzetben az Unitárius Irodalmi Társaság kérdésével s így nyugodtan mondhatjuk azt is, hogy ez az egyházreform-tanulmányi füzet majdnem egészen az irodalmi társaság ügyének van szentelve, sőt szinte azt is mondhatjuk, hogy ezzel a lüzettel kezd kibontakozni valójában az irodalmi társaság ügye a bizonytalanság ködéből s lesz ideális álmódosítás után öntudatossá vált programm. Ezt bizonyítják a többi társasági cikkek is. E füzetben ugyanis két cikk két alapszabálytervezetet közöl a társaság részére; egyiket „A társaságnak egy jóbarátja“ dolgozta ki, míg a másik dr. Borbély Ferenc akkori székelykereszturi tanár tervezete. Egy következő cikkben dr. Varga Béla az U. I. T. tudományos feladataival foglalkozik, míg egy másik közlemény a társaság pályatételeinek közlésével a társaság megkezdett munkásságát s gyakorlati célkitűzéseit bizonyítja. Az emberek megmozdulása, ez a sok egymást követő szándék, dr. Ferenczy Géza és dr. Borbély István első pályatételei mind annak a tanuságai, hogy a társaság már él, a munka megindult, a neve is meg van már a megtestesült álomnak, legfőleg a keresztelési ünnepély van még hátra. Igen, az ér elindult már. S ha egyideig bozótok és tövises bokrok között fog is folydogálni, de már ki nem szikkadhat, már biztos, hogy tovább fog jutni az első határokra, patakká és folyamhá lesz, hogy minél tovább vigye a Hit és Eszme forrásának tiszta vizét, messzi határokon és oceanokon át — az egyetemes emberiség köztudatába.

A társaság maecenása.

A társaságot érintő események most már mind gyakrabban és egyre érettebb formában váltják egymást. 1919. év októberében dr. Tóth György, aki előzetesen az Egyházi Képviselő Tanácshoz is terjesztett be egy önálló indítványt irodalmi bizottság szervezése végett, cikket ír az újonnan megindult Unitárius Közlönybe az irodalmi társaság ügyével kapcsolatban s annak a nézetének ad kifejezést, hogy a társaság alapját és további létezését anyagi helyzete, a vagyoni kérdés határozza meg. Matériális felfogását nem sokan teszik magukévá, de néhányan az ügy sikerét mégis féltelni kezdik aggodalmaskodó felszólalása miatt. A nemes célt azonban már semmi sem tartóztathatja fel a megvalósulás felé közeledő útjában. Hogy ez az anyagi akadály se sokáig aggassa a lelkeket, hamar akad lelkes jelentkező, derék, kiváló unitárius ember, igazi Maecenás, aki el akar háritani minden akadályt az utból s azt mondja, ha csak az a baj, hogy nincs pénz, hát arról is lehet gondoskodni: én megteremtem a társaság szükséges anyagi alapját. S dr. Borbély István, az Unitárius Közlöny szerkesztője, a lap decemberi számában már nagy örömmel tudatja, hogy akadt egy nagylelkű, önzetlen férfi, aki hajlandó az irodalmi társaság anyagi ügyeinek fedezetét vállalni s erre a célra nagyobb alapítványt is tesz: dr. Ferenczy Géza, akkor még háromszéki körü felügyelő gondnok, minden unitárius ügy közismert első és legáldozatosabb segítője. A legfélelmesebb ellenvetést sikertült tehát hamarosan legyőzni. A hidrának fejét vették, mielőtt a jó ügyet elnyelhetette volna. Az anyagi helyzet bizonytalansága megdőlt. Az Unitárius Közlöny következő, 1920. januári számában maga dr. Ferenczy Géza erősíti meg Borbély István bejelentését s közli, hogy az irodalmi társaság anyagi ügyeinek biztosítására husz ezer leu alapítványt tesz. Ez a meglepetést keltő áldozatosság egyszerre elhalgattatott minden ellenvéleményt, legfőbb támogatója lett a társaság ügyét hordozóknak, eldöntötte sorsát. S nemcsak eldöntötte, de minden időkre biztosította. Olyan tett volt ez, ami minden időkre kiterjeszti a maga sugarait, fényesen csillog s társaságunk ennek köszönheti jelenjét, multját és még jövőjét is sokáig. És emellett olyan ügybuzgó, tevékeny embert nyert az unitárius irodalom dr. Ferenczy Gézában, akinek szive, lelke, egész tettereje — és pénztárcája — mindenkor teljes egészében rendelkezésére áll azóta is a társaságnak. Dr. Ferenczy Géza

Az Unitárius Irodalmi Társaság története.

ezzel az alapítványával legelső és legnagyobb alapítója, legfőbb védője és jötevője, leghüségesebb munkása lett az Unitárius Irodalmi Társaságnak.

Az események ettől kezdve gyorsan peregnek. Március hóban a társaság Maecenásának újabb buzdító cikke mellett e sorok írója száll síkra a társaság ügyéért, a június—júliusi számban pedig Vári Albert, mint a kiküldött előkészítő bizottság elnöke tudatja, hogy az Unitárius Irodalmi Társaság alakuló gyűlését 1920. augusztus 28-ára összehívta. Ezzel a bejelentéssel lezárul az unitárius irodalmi társaság előkészítésének hősi korszaka, hogy új fejezetében helyet adjon gazdag és termékeny munkássága lendületes bevezetésének.

A megalakulás.

A társaság életének új fejezete 1920. augusztus 28-án kezdődik. Ez a nap egyuttal a társaság hivatalos születési dátuma. A kolozsvári kollégium disztermében gyűltek össze egyházunk vezető emberei s az irodalom és minden nemes ügy lelkes pártolói. Az ülést Vári Albert, a kiküldött előkészítő bizottság elnöke nyitotta meg. Bevezető beszédében az élet megsokasodott teendőiről beszélt, amelyeknek végzéséből az unitáriusoknak is ki kell venniök a maguk részét. A tudományok határait, mondta, nem akarjuk a mi hitelveink közé szorítani, de nekünk is kötelességünk a ránk bízott munkát nyílt szemmel, öntudatos lélekkel, az időt és eseményeket tisztán néző szemekkel, gondos irányítással végezni. Megemlékezik a múlt törekvéseiről, beszámol az alakulás előzményeiről, jelentést tesz a kitűzött pályázatokra beérkezett munkákról, megjelöli az alakuló gyűlés célját, majd felkéri dr. Költő Gábort, az alapszabályok előterjesztésére. Dr. Költő Gábor a már elkészült tervezetek alapján egy új alapszabálytervezetet terjeszt elő, amelyet a közgyűlés kisebb módosításokkal elfogad. Ezután a választásokra került a sor.

Elnök lett egyhangulag Ferencz József püspök. Igazgató dr. Ferenczy Géza. Alelnökök: dr. Boros György, dr. Költő Gábor, Vári Albert. Főtítkárr: dr. Borbély István. Pénztáros: Gálffy Zsigmond. Tiszteletbeli tagokul választották meg br. Petrichevich-Horváth Kálmánt, Perczelné-Kozma Flórárt és Péterfy Dénest. Ugyancsak megválasztották az első választmányt, melynek tagjai lettek: Benczédi Pál, Biás István, dr. Borbély Ferenc, Bölöni Vilmos, Csifó Salamon, dr. Gál Kelemen, Gálfi Lőrinc, dr. Gelei József, Gvidó Béla, Józan

Az Unitárius Irodalmi Társaság története.

Miklós, Kelemen Lajos, dr. Kiss Elek, Kovács Lajos, Kádár József, dr. Kemény Gábor, Lőrinczy István, Lófi Ödön, S. Nagy László, Orbán Lajos, Pap Domokos, Pálffy Ákos, Pálffi Márton, Régeni Áron, Szentmártoni Kálmán, dr. Szolga Ferenc, dr. Tóth György, Ürmösi József, Ürmösi Károlyné, dr. Varga Béla, Zoltán Sándor. (Az ellenőri teendők végzésére később a püspök ur felkérte még Kovács Kálmánt.)

Érdemesnek tartom ide írni a társaság első pályatételeit és első jutalmazottjait. Első pályatételei a következők voltak: 1. Nemzeti vallás-e az unitarizmus vagy nemzetközi? 2. A művészetek szerepe az unitárius egyházi életben. 3. A gyermeki lélek vallásos igényei. 4. Az elmúlt tíz év nyomtatásban megjelent legjobb unitárius vonatkozású tudományos tanulmányai. 5. Unitárius templomi közének. 6. Lirai költemény. 7. Elbeszélő költemény. 8. Orgona praeludium. 9. Novella. E pályatételek maguk is bizonyítják a társaság egyetemes célkitűzéseit s azok minden felekezeti elfogultságtól és szűkitéstől távol álló általános irodalmi és művészeti jelentőségét. A kiírt pályatételekre, valószínűleg épen az akkori idők kényszerítette zárt publicitás miatt, nem mindenikre érkezett pályamunka, s így természetesen olyan is van közöttük, amelyiket talán mai napig sem dolgozott fel senki, noha a kérdéssel, illetve e kérdésekkel való foglalkozást ma is nagyon melegen ajánlhatjuk unitárius íróink figyelmébe. Részint épen azért emeltem ki e helyen is ezeket az első pályatételeket. Az első jutalmazottak a következők voltak: Az unitárius közének pályadíját Ütő Lajos nyerte. Az orgona praeludium díját Régeni Áron. Lirai költeményével Ürmösi Károlyné nyert díjat. Az utolsó tíz év legjobb unitárius tudományos munkáinak kitüntetettjei dr. Borbély István és Gálfi Lőrinc voltak. Mindannyiuk első kitüntetését érdemesnek tartom itt is kiemelni. És jól esik visszagondolni arra a hangulatra is, amellyel ezeket az első elismeréseket kísérték, arra a lelkes, meleg fogadtatásra, amelyben azon a napon az unitárius szellemi élet felfrissült vágyai lobogtak.

1920. augusztus 28. Ez a nap lett tehát az Unitárius Irodalmi Társaság megalakulásának a napja, akkor kezdte meg hivatalos működését. Két nap mulva már választmányi gyűlést tartanak, a melynek határozatából az alapszabályokat jóváhagyás végett felküldötték az egyházi főhatósághoz, amely aztán az Egyházi Képviselő Tanács 1920. december 8. ülésén hagyta jóvá, különböző ügyrendi

és program-előterjesztéseket és javaslatokat tettek s ezzel kezdetét vette egy határozott és céltudatos munka nemcsak az erdélyi unitárius élet érdekében, de az egész erdélyi magyarság irodalmi, tudományos és kulturális, nemzeti és nemzet-erkölcsi fejlődése érdekében is. Hogy e munkát kellő eredménnyel és minél nagyobb sikerrel végezhesse a társaság, ebben mindjárt a legelején segítségére siettek alapítványainkkal Ferencz József püspök, Ferenczy József, Tana Sámuel, Péter Sándor, Székelyderzs egyházközség és mások. Ilyen lelkesen, öntudatosan, megértőn és megértve indult el az irodalmi társaság munkája azokban a sulyos időkben, amikor köröskörül fojtó nehéz füstfellegek, életre ólálkodó hinárok, a háboru vad irtózataiból vissza-visszanyuló polyp-karok vártak minden friss megmozdulásra, uj élet-akaratra, tiszta és bécsületes emberi szándéokra.

A vándorgyűlések.

A társaság szép ivvel lendülő munkásságának legszebb ékköve: az 1920—23. években tartott vidéki felolvasások sorozata. Vándorgyűléseknek nevezték ezeket a vidéki kirándulásokat, amelyek során beutazták majdnem egész Erdélyt, behálózták az egész unitárius lakosságot, személy szerint szóltak ugyszólván minden egyes hívünkhöz. Olyan imponáló szárnybontással nyilatkozott meg ezeken a vidéki összejöveteleken az unitárius magyar lélek, amilyenben azelőtt is, azóta is ritkán jelenhetett meg. Ez a vándorgyűlés sorozat a legnagyobb elismerést érdemli nemcsak az egyház részéről, de az egész magyarság részéről is, amelynek bármely szervezete irigyelhetné annak szárnybontó szépségét, lélekemelő s építő erejét. Büszkén mondhatjuk, hogy társaságunk már akkor észrevette, meglátta, hogy mi a mi kulturális megmaradásunknak az alapfeltétele, utja, meglátta és munkálta azt, neki indult és tovább haladt azon az uton. A városi közönség irodalmi művelésének munkálása mellett kiment a falvakra, messzi kis községekbe, ahová ritkán jut el a városi szín, hang, lélekkel élő ember, és ott hirdette az Igét, a magyar Igét, az unitárius Igét, a keresztény felebaráti és testvéri szeretet oly szépen hangzó, de annál kevésbé gyakorolt igéit.

S. Nagy László.

(Folytatjuk)

Dávid Ferenc és a szellemtudományok.¹

Az Iván László Dávid Ferenc tanulmánya² megérdemelt általános és mély benyomást keltett. Bár a tanulmány alaptétele, hogy Dávid Ferenc tisztán vallási természet volt minden „teoretikusság” nélkül, így a maga merev egyoldalúságában elfogadhatatlan, arra égető szükség volt, hogy az ő mély vallásosságára valaki figyelmeztesse a racionális hitelveit előtérbe helyező s így a tulajdonképeni vallás erejéből mindinkább veszítő unitarizmust. Nem egészen bizonyos azonban, hogy a tanulmánynak megvan-e az a tudományos értéke, amely egyedül alkalmas arra, hogy a fölkeltezt benyomást állandósítsa. Szerintem a tanulmány azon része, amely Dávid Ferenc arcát a német szellemtudományi író, *Spranger*, osztályozásai szerint próbálja megalkotni, teljesen hibás alapon áll. Azok a részek azonban, amelyeket Iván László a Dávid Ferenc iratainak közvetlen tanulmányozása alapján írt, rendkívül figyelemre méltóak, bár azok minden megállapítását nem lehet teljesen elfogadni. Itt mutatja ki Iván László a Dávid Ferenc mély gyökerű vallásosságát s ezzel kapcsolatban egy teljesen eredeti megállapítást is tesz, amely már egyedül biztosítja a tanulmány értékét.

I.

A tanulmány eszmemenete a következő: Dávid Ferencet úgy Ravasz László, mint Thienemann és Borbély István tévesen fogták föl teoretikus embernek. Ez nyilvánvaló onnan, hogy *Spranger* a „Lebensformen” című művében meghatározta a teoretikus és vallásos típusok jellegzetességeit s ezek közül Dávid nem az elsőbe, de a másodikba talál. Ez a tanulmány egységbe foglaló keret s így ezek szerint Iván László Dávid Ferencet a *Spranger* szempontjai szerint

¹ Az alábbi bírálati megjegyzéseknek nem csak az „altera pars” elvénél fogva adunk helyet, hanem azért is, mert sajnáljuk volna, hogy az Iván nagyértékű tanulmánya semmi visszhangot ne keltsen. *Szerk.*

² Dávid Ferenc arca a szellemtudományi lélektan tükrében. A *Ker. Magv. füzetek* 17. szám.

kivánja megítélni. E szempontok érvényességét illetőleg semmi kétsége nincs. „A lelki alkattan örök törvényszerűségeiről“ beszél (4. l.) s úgy veszi, hogy Spranger azokat teljesen ismeri. Holott a Spranger-féle lélektani típusalkotás teljesen tudománytalan, az nem más, mint a német metafizikai okoskodás egyik igen jellegzetes, de használhatatlan terméke.

Spranger szerint az emberek hat főtípusba oszthatók. Mindjárt utána megállapítja: a típusok az egyes emberekben *vegyesen* fordulnak elő. „De annyi bizonyos, hogy a nagy egyéniségek polarizált lelkek, akikben egy-egy szellemi aktus a többi felett tulsúlyban van.“ (14. l.) Mindez mind helyes lehet. De a továbbiakban Spranger már képesnek hiszi magát arra, hogy a vegyes típusok állandó, mindenkire érvényes tartalmát megállapítsa s így lesz az teoretikus, vagyis a tárgyi világ véges részeit megismerni és rendszerbe foglalni kívánó ember nála: 1. érzelemmentes, 2. szélsőséges individualista, 3. kozmopolita, 4. radikális, 5. vallástalan, 6. életcél nem ismerő és 7. a személyes értékeket tagadó, aki „nem szeretetből, vagy haszonból, vagy belső harmóniából indítva cselekszik, hanem a törvényszerűség, maximaszerűség pedantériája az ő cselekvésének igaza, formája (forrása?)“. (18 l.) Ha pedig nem éppen ilyen, *akkor nem vérbeli teoretikus* — teszi hozzá Spranger diadalmasan. (17 l.)

Iván ezek után megállapítja, hogy Dávid Ferenc e típusba nem tartozik bele, ő tehát nem teoretikus.

Én a magam részéről szeretnék bár két embert ismerni, aki e típusba beletartozik. De hiába gondolom végig a híres tudósok sorát, egy sem „vérbeli teoretikus“. Az egyik a tudománya mellett fest vagy hegedül, tehát már nem érzelemmentes. A másik az egyetemes emberszeretet mellett tesz hitet s kísérletezései közben, az emberiség érdekében saját életét is kockáztatja, tehát nem szélsőséges individualista. De olyan is van, aki sovínista, tehát nem kozmopolita. S aki nem radikális hajlamu, az nem lehet „teoretikus“? Hát az újabb kor vallásos tudásaihoz mit szóljunk? S az emberiség szolgálata nem életcél? Vagy a kitartás, becsületesség megbecsülése nem személyes értékeknek szól? A tény az, hogy a Spranger osztályozásának megfelelő szörnyszülött antikrisztus nem létezik csak a derék német fejében!

Egy kis bepillantást Iván László megenged abba, hogy a „szellemtudományi lélektan“ e kiváló művelője miképpen alkotta meg

tipusait. „A megismerés sohasem teremt értékelő aktusokat“ mondja Iván, Spranger után. (15. l.) Persze, hogy nem, mert a fenti lélektan a megismerő és értékelő aktusokat élesen elválasztja. Ha tehát léteznék olyan ember, aki *csak* megismerő s egyben nem értékelő is volna, az csakugyan hasonlítana a Spranger „vérbeli teoretikusához“. De a valóságban a tárgyi világot megismerni, rendszerezni kívánó ember egyben értékelő is, vagyis: utjai, vágyai stb. vannak s akkor már nem érzelemmentes és nem szükségképpen individualista meg a többi.

Itt azonban nagyobb baj van annál, minthogy Iván megállapította, hogy Dávid Ferenc nem a sprangeri agy szülötte vérbeli teoretikus. A baj az, hogy aki ebbe a német okoskodó gondolkodásba beleszokik, az a lejtőn nem állhat. E gondolkodás legszánandóbb hibája a fogalmak titkos, szinte ellenőrizhetetlen tartalom cseréje. Így például a teoretikusság az egyik pillanatban a Spranger-féle kategóriát jelenti, amit fenn már ismertettünk. A másik percben viszont egy tartalmilag tőle különböző, vele sokban ellentétes osztályozást, amit Iván a Ravasz és társai kritikáiból von el, amelyek szerint Dávid teológiai reformer gondolkodó, meg a fölvilágosodás bajnoka, vagy a modern szubjektivizmus prófétája. Iván mind a kettőt egyformán a „teoretikus“ szóval jelöli; bebizonyítja, hogy Dávid nem teoretikus a sprangeri értelemben (ezzel teljesen egyetértünk) *s azt hiszi, hogy ezzel azt is bebizonyította, hogy a ravaszi értelemben sem az*, h. lott az már egészen más dolog. De ennél még nagyobb következésekre is ragadja a titkos fogalmi tartalomcsere. Iván meggyűlöli a Spranger-féle (nem létező) teoretikust, aki valóban méltó is a gyűlöletre. Ő az új kor minden sekélységének, bukdácsolásának az oka. Igen ám, de a gyűlöletét átviszi a valóban létező s egészen másfajta, a gyűlöletet meg nem érdemlő teoretikusokra is, így lesz Iván László dr. a tudásnak, felvilágosodásnak legtajtékzóbb ellenségévé. „A felvilágosodás a szofisták tudománya minden időben.“ — mondja (38. l.) Semmi jót nem tud a tudásról, a felvilágosodásról mondani, az „minden vallást kiirtani igyekszik,“ „az élet mélyebb érzései és követelményei előtt értelmetlenül áll,“ „csonka lelkü,“ (36. l.) a tudósok vértanuságát pedig hiuságuknak és gögjüknek tulajdonítja. (19. l.) — Hát ez már nem az unitarizmus útja, az bizonyos, mert azt, helyesen vagy helytelenül, mindig a vallásnak és a fölvilágosodásnak összhangját ke-

Dávid Ferenc és a szellemtudományok.

reste. Dávid Ferenc is. Ravasznak igaza van, hogy Dávid „kereste az igazságot,” Thienemannak is, hogy ő a „fölvilágosodás bajnoka,” talán Borbélynak is, hogy ő a vallási szubjektivizmus felé hajlott. Dávid föltétlenül teoretikus is volt. Csak éppen azt kell ehhez hozzátenni — és itt jön Iván László helyes és szükséges hangsulya, — hogy teoretikussága nem merítette ki az ő gazdag lelkét s hogy annak bizony az érzelemduz, tüzes vallásosság volt a fő jellemvonása.

II.

Most egy rendkívül hosszú rész következik, amelyben Iván László a Spranger és (kisegítésül) a Heiler fölfogását ismerteti a vallásról és a vallásos ember-típusról. Iván itt nem gyakorol kritikát forrásai felett, azokat a maguk teljes egészében igazaknak fogadja el. Azzal nem törődik, hogy a vallás tünetényeinek vizsgálásával százak foglalkoztak s hogy a legmegbízhatóbbak az angolok, akik hatalmas tapasztalati anyagot gyűjtöttek össze. Azzal sem, hogy a vallástudomány még sohasem tudott egy meghatározásban meggyezni s hogy így a kérdés még mindig vitás. Ivánnak ez a kritikátlan dogmatikussága a saját maga által elfogadott igazságokkal szemben gyakran bántó úgy a tanulmányában, mint más írásaiban. A Borbély Istvánról mondottakkal tulmegy a határon, különösen akkor, ha figyelembe vesszük, hogy az írónak nem volt alkalmá azokat a forrásokat is tanulmányozni, amelyek alapján Borbély az elméletét föllállította. Dávid eddigi életirőit is igen meggondolatlanul vádolja Iván a lélektani ismeret teljes hiányával. (4. l.) A lélektani megértéshez nem Spranger ismerete, de emberismereti érzék szükséges, amely számtalan íróban tudás nélkül is föltalálható.

Ezzel a tökéletes bizalommal most már Iván megmondja nekünk Spranger nyomán, hogy a vallás „az élet különböző értékeinek egy egyetemes értékre való vonatkoztatása, illetve annak megélése.” (25. l.) E meghatározás a szintén német értékfilozófia terméke.

Belemenni a meghatározás birálatába, tulmenne a jelen kis tanulmány keretein, mert az az egész értékfilozófia birálatát jelentené. De különben is Iván a tanulmány valóban Dávid Ferencsel foglalkozó harmadik részében csak kevés hasznát veszi az egész csaknem egy ivet kitevő fejtegetésnek. Így tehát nem is foglalkozunk többet Sprangerrel, neki örömteli bucsut intünk s a tanulmány harmadik, rendkívül értékes része tárgyalásához fogunk, amelyben Iván Dávid Ferencsel közvetlenül foglalkozik.

III.

Iván László a XVI. század szellemi irányzatának tárgyalásából indul ki s megállapítja, hogy Dávid Ferenc nem ahhoz az „ujkori immanens (vagyis: pozitivista) jellegű kulturához” tartozott, „amely az ókori latin-görög filozófia és művészet felújításából született meg,” hanem ahhoz az „uj, transcendens jellegű lelki kulturához, amely a Biblia felfedezéséből táplálkozott.” (36—37 l.)

Iván Lászlónak az a megállapítása sok tekintetben igaz, ami a Bibliára vonatkozó részt illeti. De vajjon olyan bizonyos volna az, hogy Dávid Ferenc érintetlen volt attól a humanista szellemtől, a melyet Iván László olyan sötétnek fest és olyan kérlelhetetlenül vág el Dávid Ferencről? Én magam a kérdés eldöntéséhez nem érzem magam följogosítva. De Szent-Iványi Sándor, akinek az unitarizmus kialakulásáról két alapos, rendkívül fontos szempontokat felszínre hozó s érthetetlenül figyelemre is alig méltatott tanulmánya jelent meg a kövendi ifjusági nagygyűlésen tartott előadásában, éppen Dávid Ferencnek és az ókori filozófia és művészet felújításából származó humanizmusnak szoros viszonyát tárgyalta, ami a Dávid Ferenc vallásosságát egyáltalán nem tompította, sőt élénk színekkel töltötte meg. (v. ö. Dávid Ferenc lírai lelkesedését a szeretetért, amint azt Iván László bőven tárgyalja a 49—50 lapon). Iván László főhibája éppen az, hogy különböző irányzatok elkeveredését ugyanazon emberi lélekben nem tudja meglátni és elfogadni, neki a tyukfarmmal foglalkozó, népével törődő lelkész szükségképpen vallástalan s míg az elvetett irányzatot egy talmi papot megszegyenítő dühvel festi ördögi feketére, addig az elfogadott mindig hiba nélkül való. Láttuk már a felvilágosodás elleni kitöréseit. Pedig a valóság valószínűleg az, hogy Dávid Ferencet a humanista felvilágosodás szelleme is megérintette, de ugyanakkor csakugyan teljesen a Bibliához fordult, mint tekintélyhez, amikor Isten igaz tudományát kereste.

Lássuk most már, hogy mi volt a Dávid Ferenc állásfoglalása a Bibliával szemben. Ezt Iván László helyesen fejezi ki: „Az Isten megismerése a Biblia világán keresztül, ez volt Dávid Ferenc főkérdése.” (39. l.). A Biblia a Dávid kezében eszköz volt Isten megismerésére. Iván László bizonyára meg van győződve arról, hogy a tanulmányában használt többi idevágó kifejezés is ugyanezt jelenti. De itt ő újra a német filozófia hibájába esik. Nem veszi észre, hogy ha ő esetleg mindig ezt is érti, az, amit máshol mond,

mást fejez ki. Ime az idézetek hosszú sora: „Az evangéliumot akarta a maga mivoltában megragadni. Ezt tartotta élete értelmének, szeretete méltó tárgyának, lelkesedési igazi céljának“ (19. l.). „Egyetlen értéket ismert csak, — de azt szíve egész forróságával szeretete: az evangéliumot.“ (20. l.). „Cselekvéseit egyetlen értékideál mozgatja: az evangélium tisztaságának visszaállítása.“ (22. l.) „Törekvései lényege ez: minél közelebb lépni a Bibliához.“ (37. l.) „...teljesen ahhoz a szellemi irányzathoz tartozott, amely a Bibliát akarta az emberi lélek középpontjába állítani.“ (38. l.) Bárki előtt nyilvánvaló, hogy e kifejezések a Bibliát kiemelik eszközi mivoltából s neki a vallás rendszerében önálló helyet biztosítanak. Ott ahol maga a Biblia a lelkesedés célja, a szeretet tárgya, az emberi lélek középpontja, ott a Biblia már több, mint eszköz. S nekem az a meggyőződés, hogy Iván László nem egyebet, de ezt az értelmezést követi lelke szerint. Hiszen ő a vezére annak a mozgalomnak, amely *minden feltétel megjelölése nélkül* a Bibliához való közeledést, a Bibliának a nép kezébe való adását hangsúlyozza, holott az unitárius lelkészek zöme, akik, mint Dávid, a Bibliát eszközül használják Isten megismerésére, tudják, hogy a Biblia maga *Isten tiszta megismerését igen gyakran nem szolgálja* s annak lelkes olvasása a legtöbb falusi ember hitét eltorzítja, olyan nehéz annak igazi megértése. De káros a hangsulynak az „Isten megismeréséről“ a „Bibliára“ való tevése azért is, mert míg az előbbi, az unitárius hagyományokon alapuló irányzat, a Biblián kívül más eszközöket is igénybe vehet Isten megismerésére s így hitét mindig új támaszokkal erősítheti meg, addig a „bibliás unitáriusok“ be vannak zárva a Biblia világába, egy kétezer év előtti világba s akkor, ha az emberiség csakugyan fejlődik, a Bibliával egyedül azt utólréni nem tudják.

Dávid Ferenc mindig az Isten megismerésére szolgáló eszköznek tartotta a Bibliát. Magas dicsérére a legtöbbször a Biblia és a Dávid által tekintélyeknek el nem fogadott egyház-atyák, megíratok végzése, írásai között levő különbség érzékeltetésére szolgál. Ez Dávid jelentőségét messze tulviszi a korabeli reformációk jelentőségén, akik irányzata csak a bárth-i teológia zsákucájába tudott torkollani.

Egy másik megállapítása Iván Lászlónak, amely tisztán megértve szintén lényegében helyes, de amelyet Iván, a német okos-

kodás hinárjában ismét összezavar, az, hogy Dávid Ferenc nem volt lázas, az igazság keresését magáért a keresésért végző ujtó. Helyesen állapítja meg, hogy elveit mindig másoktól kapta s csak vonakodva, lassan lépik egyet előre. *És helyes az is, hogy ennek okát az ő vallásosságában találja meg*, mint amely, ha a lélek egész teljességét betöltötte és lángragyujtotta, csak nagy nehezen akarja felismerni magában a tévedést. De itt már Iván téves következtetéseket tesz. Hibásan tagadja, hogy Dávid vallási reformátor volt. A vallási reformátoroknak több típusa van. Dávid abba a típusba tartozott, amelyik a megtorlasztott, gátak mögé szorított vallási fejlődés zsilipeinek megnyitásában, tehát magában a vallási forradalomban részt nem vesz, de mihelyt annak igazáról s a helyes irányítás, szervezés szükségességéről meggyőződik, annak nyomában élére áll. Így kezdette ő meg a reformatori pályáját. Később még hevesebb lett a tevékenysége. Az antitrinitárizmus és unitárizmus kialakítása útján tényleges népvezetésre is reávitte a meggyőződése, aminek újraalakításánál többet a könyveitől nem kapott. Mindez Dávid vallásosságát egyáltalán nem kisebbíti.

Ugyancsak téves, sőt egyenesen káros, hogy Iván Dávidot *lassu haladása* miatt konzervatívnak mondja. Az, aki halad, még ha olyan lassan is, az halad és nem áll, vagy forog egy helyben. A konzervatív az, aki a 350 és 600 éves intézményeket mindenáron s csak kis, lényegtelen változtatások árán fönn akarja tartani, s csak azért, mert 600 évesek. Ügyeljen mindenki, aki Dávidot konzervatívnak nevezi: hát ő ezek közé az emberek közé tartozik?

IV.

Az Iván László többi megállapításainak nagyrészt ezek helyességét, vagy fontosságát lehet kiemelni.

Igen szükséges hangsúlyt tesz Iván arra a letagadhatatlan tényre, hogy Dávid Ferenc a Biblia megértéséhez a Szentlelket, tehát az ihletettséget, inspirációt, megérzéseket hívta segítségül. Ki kellene már egyszer mutatni, hogy a „józan ész“ bélyege mikor ragadt az unitárizmushoz, mikor kezdette az a racionalizmus szerepét hangsúlyozni? Dávid ezzel az indiai Brahma Samaj-ot évszázadokkal megelőzte a tekintély igazi helyének megtalálásában.

Rendkívül érdekes az a rész, amely a Dávid Ferenc vallásosságával közelebbről foglalkozik. Itt új vonásnak számít Ivánnak

azon sejtése, hogy Dávid a Serveto műveinek olvasása közben megtérésszerű élményen ment keresztül. Helyesen hangsúlyozza Iván a Dávid állandó bizalmát Istenben, azon érzését, hogy ő mindig a szentlélek, Isten lelke vezetése alatt áll, valamint érzelmeinek gazdag skáláját. Végül a Dávid ismeretes türelmessége okát is azon megértésben mutatja ki, hogy a hit az egyes emberekben különböző mértékben található. Itt azonban kár a fölvilágosodást szidni, hiszen ez a megértés minden bizonnyal: felvilágosodás.

S most eljutottunk a tanulmány legtöbbet érő részéhez. Iván nagyszerűen megvilágosított példákkal próbálja bizonyítani, hogy Dávidnak már a Serveto művek olvasása után kialakult a végleges, Jézust teljesen embernek tartó fölfogása, s hogy azután még évekig Istennek nevezte Jézust, annak csak az volt az oka, hogy kétségbeesetten kereste az „isteni“-nek megfelelő kifejezést. Ezt azonban az akkori magyar nyelv fogyatékosága mellett nem találta meg soha, s így az „isteni“-t csak az Isten szónak, mint állítmánynak használatával tudta kifejezni; a különbséget a magyarázatokkal próbálta nyilvánvalóvá tenni. „Más *istenség* sincsen, hanem az Atyáé... az Atyának istensége lakozik őbenne teljességgel“ (56. l.). Az Iván László okfejtése olyan meggyőző, hogy egy pillanatra én is megnyugvással gondoltam arra, hogy hát tévedtem a Dávid Ferencről irt tanulmányomban, (megjelent az „Erdélyi Csillagok“ című könyvben) amikor a Dávid ellenségei vádját elfogadtam. Dávid sohasem hitt két Istent, egy Atyát és a Krisztust. A dolog azonban nem olyan egyszerű. Azt, hogy Dávid 1571 előtt Jézust valóban Istennek tartotta-e, amint azt Borbély és mindenki más hiszi, az Iván okfejtéséből még nem lehet megállapítani. Miképpen történhetett az, hogy Dávid Jézus nem imádása mellett csak a 70-es évek közepén tört lándzsát? De főképpen: elismerte-e Dávid 1565 és 71 között, hogy nem csak Jézus, de minden ember Isten, illetve isteni? Ennek nyomára nem emlékszem az ő írásaiban. Akkor pedig kicsit számított volna az is, ha Dávid az „isteni“ szóra mégis rábukkan. Ha az Isten egy, de az emberek között csak egyetlenegy „isteni“ lény van, aki Isten lelke által beárnyékoztatva, szüztől született, Istennek *egyszülött* fia, ez mégis csak Isten, ha kisebb is az Atyánál. Dávid fölfogása tehát mégis áriánus volt Serveto követése idején; két Istent hitt, csak éppen a Fiut kisebbnek tartotta, mint az Atyát.

Ezt a vitát azonban korántsem tartom eldöntöttnek a fentiekkel. A Dávid Ferenc iratainak tanulmányozása az Iván László teljesen eredeti elmélete alapján újból meg kell hogy induljon. Még ha az elmélet helytelennek is bizonyulna, értékét még akkor sem veszítené el, mint a Dávid krisztológiájának megértése körüli zavarok eloszlatására alkalmazott ragyogó gondolat.

Iván Lászlónak azt tanácsolom, hogy mondja föl a barátságot a németjeivel. Álljon a saját lábára; mert van mire. A magyar nyelv tisztaságára is ügyeljen. Csak ott használjon idegen szót, ahol az elkerülhetetlen. Ki kell gyomlálni minden „fundálást” és „intendálást.” Ha a jövőben arra törekszik, hogy a benne levő vallásos értékeket a magyar (és nem a német) eszejárása szerint kifejezze, a vallásos megújhodást sóvárgó unitáriusok zavartalanabb örömmel fogják üdvözölni.

Debrecen.

Balázs Ferenc.

Maghintő.¹

Fején tüzes Napfény-koszorú ragyog.
Érdes markát csókolja aranyló búza:
döngő lépte alá ösritmust ver a rög,
míg a szent maghintő-jármot huzza.

Hösin kilendült karja, míg a forró Föld
aranyló vérét sugárzón szórja szét:
fenn a pacsirta-nótás, kék Égben,
öröm dörzsöli Isten fénylő szemét.

Hulló verejték-esőjén zöldül a vetés,
szétszórt erejére áldást az Égből kér,
Záporvert sorsán csirázik a Jövő,
s benne marad meg tisztán a vér.

Napkeltét fogadó, ős Erőkirály!
Ki a föld szívét frissíti minden Tavaszon:
az Isten küldte Őt, hogy nyütt városok
kormos nyakába kenyér-tarisznyát akasszon.

Gyallay-Papp Sándor.

¹ Szerzőnek most megjelent „Zug a rengeteg” c. verskötetéből.

Néhány megjegyzés Balázs Ferenc vallásos nevelésére vonatkozólag.

Az „Unitárius Egyház“ 1935 jun.-jul. 15. számában Balázs Ferenc, úgy vélem, összegezi a vallásos nevelés nagy kérdéseit „A vallásos nevelés célja“ cím alatt. (*Vallásos és nem vallás-erkölcsi* nevelés. Nála nyilván megszűnik a kettő közötti disztinkció. Ez a két különálló, de egymásra ható és egymást szervesen kiegészítő világ összevegyül, mint a modern fizikában a tér és idő fogalma. A négy dimenziós világban nem beszélnek térről és időről, hanem tér-időről és idő-térről.) Megjegyzéseim e cikkben foglaltakra vonatkoznak. Miután nézetét nagy vonásokban fejt ki s bővebb, első kézből szerzett adatokkal nem rendelkezem, írásom nehézségekbe fog ütközni. Ha tévedek, jóhiszeműségből tévedek.

„A vallásos nevelés célja: egyszerűen, vallásossá lenni“, azaz, „beleilleszkedni az isteni rendbe.“ Ez célozza, 1. „Az egyéniség erőinek egymással összhangban való kifejlesztését.“ (Ezzel a felfogással a görög gondolkozóktól, akik ősatyjai a harmonia-elméletnek, le napjainkig mindenki egyetért) 2. „Szeretettel és az isteni lelket mindenben megérző elszakíthatatlan ragaszkodással kapcsolódni össze a világ dolgaival, élőlényeivel s mindennek betetőzéseképen az idők folyamán mind tisztábban előtűnő isteni lélekkel, Istennel.“ Más szóval kifejleszteni az intézményes vallások korlátain felülálló vallásos egyén típusát, az univerzális embert a személyes vallásos tapasztalatokon keresztül. Rávezetni az egyént, hogy első kézből és nem a hagyomány sokszor túl sűrű, sokszor túl gyér szövésű szítáján átszűrt anyagból alkossa meg világ felfogását. Megadni a lehetőséget, hogy az egyén átélje az alkotás extatikus hangulatát s részt vegyen, akarata szerint, a folyton istenesülő világ kialakításában. Gyönyörű ideál. De nekünk számot kell vetnünk azzal, hogy egy egyház keretén belől élünk, melynek végső célja egybehangzó a Balázs Ferenc elgondolásával ugyan, de speciális elhelyezkedésénél fogva bizonyos határvonalakat huz meg. Nekünk mindent s így az

egyéni vallásos nevelést is erdélyi unitárius szemszögből kell vizsgálnunk és kifejlesztünk. Ez nem mutat lényegbeli különbséget, az utóbbi nem zárja ki az előbbit, csak egy kissé más megvilágításba helyezi. Hogy egy hasonlatot használjak, a tenger ugyanaz, bár különböző elnevezést nyer aszerint, hogy milyen partot mos. Azonban az elnevezésnek tetemes a jelentősége.

Most felvetődik az a fontos kérdés, miképpen illeszkedhetünk bele az isteni rendbe? A primitív ember magikus eszközökhöz folyamodott, hogy az általa naivul elképzelt ellenséges és testvéries külső hatalmakat megnyerhesse vágyainak betöltéséhez. A zsidók élő áldozatot mutattak be Jávénak, hogy haragját megtörjék s különös kegyét biztosítsák. A görögök és rómaiak nagy nemzeti játékokat és ünnepnepeket rendeztek isteneik kielégítésére és lekenyerezésére. A kereszténység spiritualizálta a beleilleszkedés formáit, s jöllehet számos hitfelekezetben még ma is a formalizmus dominál, közeljött a sziv-áldozat fogalmához. Azonban még különbséget tesz u. n. hétköznapi és ünnepnap i élet, vallásos és más cselekedetek között. Egyedül az unitárizmus az, mely igyekszik lerombolni a kettő közötti válaszfalat s az egyént úgy indítja neki az életnek, hogy minden cselekedete egyformán magán viselje a vallásosság bélyegét. A haladó unitárizmus szemében egy hidépités ép olyan vallásos cselekedet, mint a katolikus ember szemében a bucsujárás. Feltéve, ha a főmérnöktől az utolsó csavar-munkáig mindenki becsületes, lelkiismeretes munkát végez s mintegy elkötelezve érzi magát, hogy így cselekedjék, nem csupán megélhetésének biztosításáért, nem presztizs kérdésből, hanem embertársaival szembeni tartozásának leróvásáért. Érezni kell, hogy becsületes munkájától függ ezer és ezer áthaladó ember vagyón- és életbiztonsága, azoké az embereké, akik azért küzdenek és fogynak el, hogy az ő élete teljes legyen. Ezért kell kifejleszteni az egyéniséget, mely összhangban van önmagával s szeretettel s az isteni lelket mindenben megérző elszakíthatatlan ragaszkodással kapcsolódik egybe a világgal s benne embertársaival. Más szóval, krisztusi alapon. Lehet, hogy Balázs Ferenc is így hiszi és így tanítja. Összefoglalójából azonban ezt a fundamentális pontot kihagyja. Pedig meggyőződésünk szerint, Jézus az egyetlen ember, ki a szeretetben fölülmulhatatlan példát mutatott. Hathatós vallásos nevelést csak példás életekre való hivatkozással adhatunk, ezeket a gyermek elé tartjuk,

mint dupla tükröt, hogy lássa a mai önmagát és az eljövendőt, amilyenné lennie kell.

De van egy kritikus pontja az isteni rendbe való beleilleszkedésnek, mellyel komolyan számolnunk kell. Balázs Ferenc olyan egyént kíván kifejleszteni, aki saját akarata szerint illeszkedik bele vagy szakítja ki magát e rendből. A maga szerencséjének kovácsa, sorsának irányítója. Az ilyen vallásos egyént, adott helyzetünkben és mindig innen kell kiindulnunk, diogéneszi lámpással kell keresnünk, kifejlesztése épen távoli idők zenéje. Ez a kitétel talán túl komor, hogy ne mondjam pesszimista, azonban a való tények lehető legtárgyilagosabb megítéléséből ered. Ahoz, hogy valaki mindig *ura legyen* a helyzetnek több, mint jézusi erő kell, hiszen ő is sokszor érezte magát végtelen szomorunak, gyöngének és árvának. „A rókáknak barlangjok vagyon, mondja . . . , de az ember fiának nincs hová fejét lehajtania“. Ahoz, hogy valaki elitélje a gyilkosságot, mint az emberben az isteni lelket meggyalázó cselekedetet, az intelligenciának, a jóérzésnek és a szociálitásnak olyan széles alapon való kifejlesztése szükséges, mellyel belátható időn belül nem rendelkezhetünk. Ahoz, hogy valaki hamisan ne esküdjék, ne csaljon, azaz, minden másokon ejtett lelki seb reálisan fájjon és égjen az ő lelkén, a Madáchéhoz hasonló mélyen érző egyéniség szükséges, aki a csalódásból eredő elejtett könnyben az emberiség tragédiáját élte át és írta meg. Ahoz, hogy valaki egyedüliségében, összeroppanás nélkül fölhajtsa a méregpoharat, szokrateszi jellemmel kell birnia. Véleményem szerint a felvázolt tulajdonságok szülhetik azt az egyént, aki akarata szerint beleilleszkedhetik a rendbe vagy kikapcsolódhatnak belőle. És most feltesszük a kérdést, a mi *adott helyzetünkben* lehetséges-e az ilyen egyéniségek kifejlesztése? Nagyon kis részben igen, általánosságban nem. A fenti adatok mellett még egy nagyon fontos tényezővel kell leszámolnunk. A fejlett technika hazájában, Amerikában, ahol az ember teremtő ereje s a dolgok felett, egyeduralma olyan széles skálán jut kifejezésre, sokkal könnyebb az egyén akaratótól függő beleilleszkedésről beszélni. Nálunk ez egészen másképen vagyon. Mi helyhez vagyunk kötve, bizonyos romantikus konzervativizmussal ragaszkodunk a földhöz, *függünk* tőle. És függünk a természeti tünemények, atmoszférikus behatások kedvező vagy kedvezőtlen befolyásától. Amerikában egy a legújabban konstruált felhőkarcolót csak világgataklizmát

előidéző elemi csapás roppanthat össze, mi még messzeállunk attól, bár nem lehetetlen, hogy nagy pusztító szárazságoknak akaratunk szerint véget vessünk, esőt teremtve, vagy egy jégverést elhárítsunk. Végeredményben beleilleszkedünk az isteni rendbe, de *függünk* is tőle. Ezt a függő viszonyt sosem szabad szem elől téveszteni, ha vallásos nevelésről beszélünk. S még valamit. Egy, a lét titkán és értelmén sokat töprengő embernek, mint Balázs Ferenc, elég ha célul ezt tűzzük ki: „Keresd az isteni lelket, vagy légy tökéletes!” Ő ugyanis el tudja képzelni, meg tudja alkotni magának a tökéletes élet képét. Azon dolgozik éjjel és nappal, kiszélesíti, elmélyíti. De János bácsinál és a kis Péternél még inkább, ki kell kerekíteni a mondást; „Légy tökéletes, mint a te Atyád és Istened!” Hogy Isten tökéletessége miben áll, arról már van valami tudása. (Ha helytelen, igyekeznünk kell eloszlatni azt.) Szemei előtt lebeg egy konkrétum, amely *inspirálja*, (vajjon mi lenne sok ezer szenvedő ember életétől e nélkül?) *megnyugtatja és magafelé vonzza*.

És itt jön a felfogásunk közötti különbség egy másik keresztutja; lehet-e, szükséges-e a gyermeket már kis korában „istenérvővé” tenni, azaz, nevelni? Balázs szerint nem szükséges, szerintem ez a legszükségesebb dolog. Az ő célja; úgy készíteni elő a gyermeket, hogy az találkozzék... „az idők folyamán mind tisztábban előtűnő isteni lélekkel, Istennel.” Az én célom; úgy állítani be a vallásos nevelést, hogy a *gyermek Istennel nőjön fel*. Nála a vallásos nevelés, talajművelés egy későbbi gyümölcsözésre, nálam egyszerre mindakettő. Én a gyermekben nemcsak a gyermeket, hanem a miniatűr embert nézem. De szeretném világosabban kifejtani, hogy mit értek én ez alatt a kifejezés alatt „Istennel felnőni?” Egyszerűen felnőni, mint az édesanyjával. A német „gestalt” pszichológiai iskola érdekesen világítja meg azt a felfogást. Eszerint a csecsemő eleinte az anya fölője hajló alakjából csak egy zürzavaros, határozatlan valamit vesz észre. Később artikulálódik az alak, de még mindig egy összefolyó képben. Majd később kialakul a fej, azaz kitűnik a háttérből, mint a pipacs pirossága az aranyárga kalásztengerből. Így alakulnak ki a szem, a fül, a száj, az arc, a különös és egyedülálló anyai nevetés vagy szigorú tekintet. Lassan az anyaság fogalma szellemiesül, spirituálizálódik a gyermek lelkében. Az anyában nemcsak a létfennmaradás nélkülözhetetlen forrását, nemcsak a gondoskodás és féltés megtestesülését, hanem az önzetlen

szeretet megnyilatkozását látja. Az ifjunál tovább mélyül és általánosul az anyai ideál, mintegy átterjed minden asszonyra. Így vagyunk az „istenérzéssel“ is. Eleinte határozatlan, kaotikus a kép. Az Isten egy szakállas bácsi vagy bármi más. Naiv, csiszolatlan, mint a gyermek egész lelkivilága. A gyermek játszik vele, talán megremeg, fél tőle, talán észre sem veszi, de az ő kibomló lelkével együtt nő, együtt változik. Az érzéki kép szellemiesül, talán egészen elmarad, mint a karácsonyfa misztériuma. Elmarad? Nem. A karácsonyfa átlényegül, mögötte feltűnik a szülők vagy jó emberek arca, a szeretet hatalma. Az érzéki képtől való elválás fájó és kiábrándító is lehet. De el lehet-e egyáltalán szakadni a mesevilágtól fájdalom nélkül? Viszont mit ér a gyermeki lélek mesék nélkül? (Itt hivatkozhatnám John Stuart Mill önéletrajzára, aki három éves korában irt és olvasott, hat éves még nem volt s két klasszikus nyelvet beszélt stb., de *gyermekkor*t nem ért. Érdekes olvasmány.) A bibliai mesék, mint a teremtésmonda stb. felkelthetik az ifjuban azt a hiedelmet, hogy őt gyermekkorában megcsalták, becsapták az iskolában, feltéve, hogy azt való történetekként adagolták fel neki a vallás-nevelők, de az isten-érzésben, isten-hitben ilyen alapon nem csalódhatik soha. Különösen akkor nem, ha nevelőjét az a meleg és őszinte baráti viszony fűzi hozzá, mint meggyőződésünk szerint, Balázs Ferencet a tanítványaihoz. Ennek a viszonynak a hiányában keresendő a legtöbb kiábrándulás és a becsapottság érzésének az oka. A baj ott van, hogy a legtöbb nevelő nem bírja az ifju benső bizalmát s így nem mehet segítségére a kétkedések és lelki elhajlások idején. (Ennek részletes megtárgyalása külön tanulmányt igényel.)

Ha mérlegre dobjuk a két felfogást, véleményem szerint, az az isteni lélek, mely idők folytán, a gyermek szellemi fejlődésével mind tisztábban előtűnik, melyet a gyermek felfedez, mint a tudós egy természeti törvényt, sosem válik olyan bensőséges, meleg valósággá, mint amellyel egyült nő fel. Nem annyira a *reátalálás*, a *felismerés*, mint az önmagunkból való *kitermelése* a fontos. Isten megnyilatkozik az élő világ számtalan változatában, de csak a mi lelkünkben válik öntudatossá, munkája csak itt nyer erkölcsi értéket.

Mondanivalóim azzal fejezem be, amivel kezdeni akartam, egy őszinte vallomással. Balázs Ferenc munkáját nagybecsülöm. Szeretem benne a forrongó, alkotni vágyó, becsületes, munkás ifjulelket. Ha terve néha nem sikertült, ha evezése, mert új vizeken járt, néha zátonyra szaladt, nem az ő hibája. *Simén Dániel.*

Dávid Ferenc sibiui lelkészsége.

A Dávid Ferencről szóló hagyományos adatok közül a téveseket épen oly nehéz kiküszöbölni, mint a magyar protestáns egyháztörténetírás nem egy más tévedését, p. o. a sárospataki kollegiumnak Perényi Pétertől való alapítására vonatkozót, vagy a Károlyi Gáspár nevének az idétlen „Károli“ alakban való használatát, avagy a linci békekötésnek a westphaliaiban, illetőleg ennek magának is Anglia és más államok által való garantálását stb. Így történik meg aztán, hogy mikor már évtizedek óta ismeretes az a hiteles adat, miszerint 1552 vége felé Vizaknai Gergelynek a helyén praepceptor lett Dávid a kolozsvári iskolában, mégis találkozott jóval később is olyan életírója, aki a bistricai káptalannak (egyházmegye) Bornemisza Pál alba-iuliai kath. püspök körlevelére, illetőleg közzsinati meghívójára 1554 nov. elején tartott részzsinatából adott válaszeit még mindig a Dávid tollából származottnak véli, holott akkor már jóideje nem tartozott abba az egyházmegyébe.

Ezuttal egy másik életrajzi adatát óhajtom helyesbiteni Dávidnak, még pedig régen közzétett és ismeretes, de ilyen szempontból eddig figyelmen kívül hagyott kuffók alapján. Az egyik kuffó Dávidnak az a levele, melyet 1555 szept. 24-én írt a sibiui tanácshoz, persze Clujról.¹ Nyilvánvaló belőle, hogy Sibiuba is meghívták valami egyházi állásra ugyanakkor, amikor Clujra szintén megválasztották lelkésznek, még pedig pastornak, ami az akkor szokásos szóhasználat szerint éppen úgy azt a lelkészt jelentette, akinél nincs főbb az illető egyházközségben, mint a plébános cím. Elhatározása tudatásának végső határidejéül helyben Clujon a szüret idejét szabták meg neki és a sibiuiakat is arra kéri említett levelében, hogy várokozzanak még egy ideig.

A levélből az olvasható ki, mintha szivesebben vállalkozott volna a sibiui állásra, de mindeddig mégis az volt a közkeletű fel-

¹ Keresztény Magvető 1876. 64—6. l. — Jakab Elek: Egyháztörténelmi emlékek Dávid Ferenc életrajzához 1879. 1—2. l.

fogás, hogy nem távozott el Clujról s a következő 1556 év folyamán is a Kálmáncsehi Sánta Mártonnal folytatott harcokban szakadatlanul ő állott helyt a legelső sorban. Ezt a hiedelmet egyetlen közvetlen adat sem támogatta ugyan, de minden körülmény arra vallott, hogy nem levén benne semmi lehetetlenség, megfelel a való ténynek.

Csakhogy a másik, hasonlóképen régtől ismert adat közelebbi szemügyre vétel után egyebet beszél. Ez az adat a sibiui káptalanak a Șinca-Mare széki királybíróhoz 1556 szept. 10-én intézett hivatalos átírtata, melyben a házasságjog körüli hatáskörének megvédelmezésére emeli fel szavát a káptalan.¹ Szabó Károly és Koncz József kiváló hozzáértők közös megállapítása szerint az egész irat a Dávid Ferenc kezeirása. Engem, aki először csak lexikalis cikkben, majd egy napilap alkalmi közleményében, végül a magyarországi reformáció történetében foglalkoztam Dáviddal, mindéddig nem ejtett gondolkozóba ez az irat, illetőleg annak Dávidtól való származása. De nem ejtette azokat sem, akik — többen is — külön könyvekben természetszerűen behatóbb kutatásuk és tanulmányuk tárgyává tették a Dávid életrajzi adatait. Ám ujabbán az a kérdés ötlött eszembe, hogy vajjon miképen történhetett meg az a szerfelett feltűnő dolog, hogy egy cluji pappal fogalmaztassa meg egy hivatalos levelét a nagyszebeni káptalan egy kizáróan őt magát érdeklő ügyben? Megírták neki Clujra az ügy mibenlétét s felkérték, hogy szerkesszen helyettök egy egyszerű levelet? Vagy véletlenül ott járt Sibiuban s felhasználták az alkalmat, hogy elpanaszolják neki a rajtok esett sérelmet, ő pedig rögtön kész volt segíteni a bajukon? Egyik esetet sem tudom megtörténhetőnek elképzelni. Hiszen Sibiu papjai mindig a legkiválóbbak, a legtudósabbak sorából kerültek ki, még ha nem is mérközhetek Dáviddal, amiről azonban akkor bizonyára kevésbé tudtak, mint mi tudunk ma. S éppen akkor is ott működött az elsőpapi állásban maga az ujonnan választott püspök, Hebler Mátyás, akit ugyanerről az évről még írónak is megtett mind régebbi tudásunk, mind az ujabbi műkedvelősködés.² Ő és a hozzá hasonlók nem szorultak rá, kivált egy ily

¹ Keresztény Magvető 1888. 321—2. 1.

² Neki tulajdonítottak ugyanis egy „Elleboron ad repurganda phanaticorum quorundam spirituum capita, qui primum in Transylvania calvinismi semina spargere coeperunt...” c Kálmáncsehi ellen irt munkát s azt állított-

kiseb jelentőségű ügyben egy idegen részéről a kíségetésre, egy idegennek a fogalmazó képességére!

Semmiképen sem lehetséges az egész, csakis úgy, ha akkor Sibiuban hivataloskodott Dávid, és mint kebelbelit bizta meg az érdekelt testület az átírat elkészítésével. Ebből folyólag 1555 őszén utoljára is odadöntött Dávid, hogy a sibiui állást vállalja el, nem pedig a cluji első papságot. Azután ott működött 1556 őszéig, midőn éve kiteltével visszatért Clujra.¹

Most már az a kérdés, hogy minő hivatalt töltött be Sibiuban? Minthogy a rendelkezésünkre álló összes források szerint Hebler Mátyás épen 1555-ben cserélte föl prédikátori tisztét a plébánosival, és így emez be volt töltve, egy prédikátori pedig már csak emiatt is üresedésbe jött, mulhatatlanul prédikátorságra kellett Dávidnak odamennie. Mindenesetre feltűnő, hogy inkább választotta Dávid ezt a másodrendű állást, mint szülővárosában az első papságot. De ha meggondoljuk, hogy az ő ilyen elölépése Heltainak alacsonyabb tisztségre való hátraszorításával járt volna, amit személyi tekintetek miatt 1555-ben még minden áron megkísérelhetett

ták, hogy ez kétszer is megjelent; 1556-ban és 1560-ban. Én „A reformáció Magyarországon 1565-ig“ c. könyvem 302 és 386—7. lapjain kötelességszerűen említést tettem róla, de kétségeimnek mindkétszer, ismételtén kifejezést adtam e könyv „bármikor való megjelenésével szemben is, akkor való szerzetésével szemben pedig különösen“. E kétségek igazolt volta kitűnik Teutsch Frigyes „Geschichte der evangelischen Kirche in Sieberbürgen“ c. műve I. k. 278 l.-ről, ahol a jegyzetek közt néhány tételt közöl a braşovi káptalan egykori számadásaiból. A tételek egyike szerint 1560-ban a dékán rendeltére egy ifjával pénzért lemásoltatták Alesius Dénesnek „Elleboron ad purgandam infamiam sacramentorum Clausenburgensium“ c. munkáját. Tehát nem 1556-ból való a mű, hanem 1560-ból; tehát nem is nyomtatták ki sem 1556-ban, sem 1560-ban, hanem kéziratban adták tovább; tehát nem is Kálmáncsehi ellen szólott, hanem Dávid és Heltai ellen; tehát nincs is emlegetve c'mében a calvinismus, ami akkor még, főleg 1556-ban anachronismus lett volna, hanem igenis vannak a sacramentariusok; és tehát nem is Hebler írta, hanem Alesius. Egyébránt Hebler is irt könyvet, csak hogy néhány évvel később, hasonlóan a helvét iránynak, nevezetesen Melius ellen, amiről viszont hallgatott régebbi történetírásunk.

¹ Schwarz Károly „Die Abendmalstreitigkeiten in Siebenbürgen...“ (Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde N. F. II. k.) c. tanulmányának kétségbevont, de azóta sok részökben bebizonyult hitelességi állításai közt az is előfordul, hogy Dávid 1556-ban lett Clujon plébános.

kikerülni, megtaláljuk eljárásának tiszteletreméltó lélektani rugóit. Hogy aztán a következő évnek az őszén mégis visszament plébánosnak Clujra, az abból magyarázható ki, hogy miután meggyőződött róla, hogy a clujiak akárhogy is meg akarnak szabadulni, vagy talán akkorra már meg is szabadultak Heltai plébánosságától,¹ azt is belátta, hogy ha már Heltai nem viselheti ezt a hivatalt, mégis csak jobb lesz, ha ő foglalja el a helyét, mintha az ő vonakodása miatt másvalaki. Meg aztán bizonyosan részt óhajtott venni abban az elkeseredett, de rendkívüli fontossággal bíró vitában, ami már javában folyt Kálmáncsehi Sánta Márton és a cluji papság között,² de még — ahogy bátran következtethette a helyzetből — korántsem ért véget. Annyi kétségtelen, hogy már 1557 elején elsőpap volt Clujon.³ Ugyan e tájban üresedhetett meg a magyar lutheránusok püspöki állása is, melyet 1557-nek körülbelül februárjában vele töltöttek be s mindenesetre ez is okul szolgált arra, hogy nem ment el kassai elsőpapságra, amire szintén meghívták egyidejűleg.

Én így látom a dolgot s ameddig szintén közvetlen, hiteles adat meg nem dönti, ezt tartom a történeti valónak. De akkor meg kíváncsi leszek az ugy előálló, feltétlenül különleges helyzetnek valahogy megérthetővé tételére, ha csak nem az a, bár nem igen valószínű körülmény a kulcs az egészhez, hogy talán Szabó Károly is, Koncz József is tévedésbe esett s nem Dávid írta a szóbanforgó levelet.

Dr. Zoványi Jenő.

¹ Heltai egy „pastor“-hoz szóló ajánlásban már 1556 júliusában „ministr“-nek írja magát (Schullerus: *Luthers Sprache in Siebenbürgen* 1923. 196 l.)

² Eddig ismeretlen részletei is le vannak írva Schullerus: i. m. 196. s köv. l., de nincs bennök semmi olyan, amiből okvetlen következnek Dávidnak is a szereplése.

³ 1557 februárjában Kassára küldött levelét mint „pastor“ írta alá (Történelmi Tár 1889. 799. l.) s ugyanaz volt márc. 1-én is (u. o. 1890. 175. l.). Ezzel szemben tollhibának veendő a cluji városi jegyzőkönyvben az, hogy még ezévi jun. 29-én is Stadtpfarrcrnek van jelezve Heltai, amire tisztán a megszokás vagy a régi jognak a respectálása vitte rá a bejegyzőt.

Berde Mózsa.¹

Én még ahoz a nemzedékhez tartozom, amelyik látta és ismerte az unitárius egyház fejedelmi jóltevőjét: Berde Mózst, akinek emlékére ezt a serleget felemelem. Amikor egyszerű, leereszkedő modorában, kopottas ruhában közöttünk járt s barátságosan integert jobbra-balra nagyszámu ismerőseinek: akkor még nem gondoltuk, hogy *fejedelmi* emberrel van dolgunk. Amikor legendák keltek szárnyra közismert takarékoságáról, sőt fukarságáról, akkor nem hittük volna, hogy a *legbőkezűbb adakozóval* állunk szemben. Amikor az édes anyaföldhöz olyan szívósan ragaszkodott, hogy annak minden barázdáját megszerezni szerette volna: akkor nem gondoltunk arra, hogy a *legnemesebb ideáloktól* hevitett kebelből fakad ez az erős földhöz ragaszkodás. Amikor örömtelen agglegényi sorsban egyedül élt, akkor nem gondoltunk arra, hogy egy *melegszívű édesapának* a gondjai és gondolatai foglalkoztatják. Amikor a világi mulandó javak gyűjtésében olyan vasakarattal fáradozott, nem gondoltunk arra, hogy a *halhatatlanság kincseit* gyűjtögeti.

Pedig valóban így volt. Amíg mások a látszatnak élnek s arra igyekeznek, hogy többet mutassanak, mint, amik valósággal, addig a Berde Mózsa szerénysége elrejtette a benne élő kiváló lelki értéket. Ő sokkal több volt, mint aminek látszott. Mikor aztán földi por orát letette, akkor a maga szépségében bontakozott ki lelki szelvénye előtt az *örökkévalóság* embere.

Külső egyszerűségében fejedelmi ember járt és élt közöttünk. Nem a születés, hanem a munka és a szorgalom emelték a trónra. Nem a világi korona avatta fejedelemmé, hanem lelkének fennkölt gondolatai, szívének nemes érzelmei, melyek arra indították, hogy az erdélyi magyar ifjúság nevelésében a legtöbbet áldozott fejedelmek: Bethlen Gábornak a nyomdokaiba lépjen.

Egész élete állandó lemondás volt. Lemondott az egyéni élet egegyszerűbb követelményeiről. Önmagától megvonta akárhányszor

¹ Felköszöntő a Berde-serleggel az 1935 dec. 15-iki Főtanácsi ebéden.

a mindennapi kenyeret. Az apró napi jótékonysági adományokat, melyek által annyi elismerést és dicséretet szerezhetett volna magának, megtagadta. A világ fukarnak, szűkkeblűnek nevezte, sőt kigunyolta. De ime a történelem bebizonyította, hogy azért takarékoskodott, hogy annál bőkezűbben szórhassa javait a közjó oltárára.

Hogy szerette ezt az erdélyi földet! Minden gondja és gondolatja ezé a mindennapi kenyeret teremtő földé volt. Nála senki jobban nem szerethette azt. Ezért a világ földhöz ragadt embernek tartotta. S ime a történelem bebizonyította, hogy azt az élet praktikus céljait szolgáló embert a legeszményibb célok vezérelték s az ő prófétai meglátását az idő beigazolta, amidőn rávezetett arra, hogy erdélyi kulturpolitikánkat az anyaföld szeretetére és a gazdasági élet föllendítésére kell irányítanunk, amely felé éppen mi tettük az első lépést.

A családi élet örömeit nélkülözte. Akik látták egyhangu magános életét, azt hitték, hogy ridegkeblű, önmagának élő ember. És ime a történelem bebizonyította, hogy ezt a látszólag magának való életet az az atyai gond foglalkoztatta állandóan, hogy miként lehet az utánna következő nemzedéknek tápláló atyja.

A gyakorlati élet embere volt. Szerette a világi javakat. Kereste a vagyonszerzés megengedett utjait. Bár dúsgazdag ember hírében állott, mégis az élet által nyújtott előnyöket a maga javára mindig felhasználta. A világ úgy látta, hogy csak a mának él. De a történelem azt mutatja, hogy a halhatatlanság javait gyűjtögette.

Vannak nevek, melyeket az idő vasfoga meg nem emészthet, amelyek a történelem izzó kohójából megtisztulva és megacélosodva kerülnek ki, amelyek élő eszínévé finomodnak, hogy világoljanak az utánnuk következő nemzedékeknek. Ilyen a Berde Mózsa neve. Szelleme most is itt van köztünk s biztatólag szól hozzánk: Unitáriusok! szeressétek egymást, mert ha ti nem szeretitek és becsülitek egymást, hogy várjátok ezt másoktól ebben a rideg és idegen világban. Unitáriusok! szeressétek ezt a mindennapi kenyeret termő drága földet, neveljétek népeteket is ennek a szeretetére és okszerű művelésére, hogy minél több és jobb kenyeret teremjen számotokra! Unitáriusok! tanuljatok meg lemondani, hogy annál több áldozatot hozhassatok a közjó oltárára. Ez a Berde Mózsa üzenete ma hozzánk.

Adja a mi jó Istenünk, hogy a Berde Mózsa szelleme éljen közöttünk. Világosítsa meg utainkat, termékenyítse meg egyéni és közéletünket!

Vári Albert.

Lőrinczy Dénes

1867 – 1936

Az unitárius lelkészi karnak egyik legkiválóbb tagja, a turda-aranyosi egyházkörnek éveken keresztül közbecsülésben állott eszere, a turdai unitárius egyházközségnek derék lelkipásztora február 5-én nemes lelkét visszaadta teremőjének. A kis székely falu szülötte a saját ereje és szolgálma árán olyan általános köztiszteletet vívott ki magának, aminőben az egyszerű unitárius papnak ritkán van része. Hódmezővásárhelyi és chichiși papsága után foglalta el a turdai történelmi nevezetességű szószéket, amelyről 36 éven keresztül olyan szép sikerrel és nagy dicsőséggel hirdette az evangélium tiszta igazságait. Isten szép külsővel áldotta meg. Mindig piros arcán a jóság vonásai látszottak. Szemeiben apostoli tűz lángolt. Hangjában prófétai erő szólott. Ezekhez a külső adottságokhoz járult evangéliumi egyénisége. Ezekkel a kiváló adományokkal ékesítette lelkészi szolgálatait szóval és cselekedeteivel.

Mint az evangélium szolgálja kereste annak igazi mélységeit. Istenországja nem üres ábránd, hanem élő valóság volt előtte s ennek az utjait egyengette állandóan nemesveretű ígehirdetésében. Hirdette a béke, a szeretet, testvériség és a hegyibeszéd evangéliumát. És amikor nehéz idők, háborus viharok zúgtak át felettünk, amelyek tőle is akkora nagy áldozatot kívántak: akkor könnyes szemekkel is hirdette a vigasztalás evangéliumát, mondván: „Boldogok, akik sirnak, mert ők megvigasztaltatnak.“ És mint a csepergett méz, úgy folytak ajkairól az evangélium igazságai. Nem csupán őrálló, hanem próféta és apostol volt, kinek élete sem drága, csak-hogy elvégezhesse az Urától vett szolgálatot. Nem alap nélkül érdemelte ki az „aranszáju pap“ megtisztelő címet. A turdai szószék méltó volt hozzá, de ő is méltó e történelmi szószékhez.

De nemcsak beszédeivel, hanem cselekedeteivel is ékessége volt papi szolgálatának. Nem az a hadvezér volt, aki előre küldi

katonáit s maga távolról nézi a hősiés küzdelmet, hanem együtt élt, együtt örvendett, busult és küzdött hiveivel. Mint ember rokonszenves egyéniségével általános közkedveltségnek örvendett. Annak a kornak volt neveltje, amikor még az ujabbkori hamis jelszavak nem ragadták magukkal a világot, s ő neveltetéséhez hiven a régi erkölcsöknek volt embere. Nem az ellentéteket kereste ember és ember között, hanem kiegyensúlyozott lelki világával a hidépités munkájában forgolódott. Összekötő kapocs volt a társadalom különböző osztályai között. Ahol az ő akarata érvényesült, ott nem voltak társadalmi megoszlások és szakadások.

Családi élete is mintaképe a keresztény papi családnak. Nagy családjának fenntartása szinte emberfeletti erőt kívánt, különösen a háboru éveiben, mikor akárhányszor még a mindennapi kenyérért is nehéz harcot kellett folytatnunk. De ő hősiés erővel, Istenben bizó hittel folytatta a nehéz küzdelmet. Ez a harc el nem csüggesztette, családjá életét meg nem keserítette, sőt abban a derü, melegség és otthonosság könnyebbé tette a nehéz kereszt hordozását.

Mint lelkipásztor Jézusba oltott szőlővessző volt. Ezért izletes gyümölcsöket termett istenországá számára. A prófétáknak és apostoloknak volt méltó utódja, aki az életben azokat cselekedte, amiket a szószékről hirdetett. Méltán mondhatta a Mesterrel: „Én példát adtam nektek, hogy amint én, ti is úgy cselekedjetek“; és az apostollal: „Én az én szolgálatomat ékesitem.“

Egy ilyen áldásos és munkás élet után nagy ür marad a társadalomban, az egyházban és az egyházköztségben, mint abban az erdőben, ahol nagy fát döntenek le a fejszecsapások. De mégis legnagyobb a vesztesége a nagy családnak, mely védelmét, oltalmát találta a hatalmas tölgy lombkoronája alatt. Azonban az isteni gondviselés, melynek ő olyan ékesen szóló papja volt, éppen az ilyen nehéz helyzetekben dicsőíti meg önmagát. Nehéz szívvél hagyta itt ezt a szép családöt. De az Ur szólott s mint mindig, úgy most is engedelmeskedett az isteni szónak. Hisszük, hogy az igaz bíró kezéből elveszi hüsége jutalmát. Itt pedig szeretivel együtt kegyelettel őrizzük drága emlékéti mi is, akiket több mint egy félszázados barátság áldott kapcsolatai fűztek hozzá.

Vári Albert.

I R O D A L O M.

Dr. Biró Vencel: Altorjai Gróf Apor István és kora.

Dr. Gyárfás Elemér előszavával. Erdély és Magyarország legválságosabb idejét tárja előnkbe ez a Katholikus Akadémia által kiadott, csinos kiállítású 208 oldalra terjedő gondos kutatással, türelmes szellemben megírt kitünő monográfia. Apor István a közpályán akkor jutott jelentős szerephez, mikor a XVII. század végén a különálló erdélyi fejedelemség megszűnt és e hazarészt a Habsburgok birodalmához csatolták. Apor a katolikus egyházhoz hű maradt kevés főnemeselek közé tartozott s mint ilyen Lipótnak leghűségesebb alattvalója volt. Ezért természetesen a protestantizmus részéről sok gáncs érte s talán nem is jogtalanul, mert a kurucmozgalomban is állandóan a labancok pártján volt. Azonban e kitünően megírt könyvből megtudjuk, hogy Gróf Apor István azért jó magyar volt. Az erdélyi kormányseknél a magyarok érdekeit védte, különösen azért minden befolyását latba vetette, hogy a magyar tisztviselők helyébe németet ne tegyenek s amikor módjában állott, nagy befolyását érvényesítette a kurucok érdekében is. Kitünő gazda volt és nagy vagyonra tett szert. A katolikus templomok és iskolák számára oly nagy alapítványt tett, hogy Bethlen Gábor fejedelem után ő volt a legnagyobb alapítványozó. A cluji piáristák intézete a Báthory-Apor nevet méltán is viseli. A türelmes, tárgyilagos szellemben megírt mű az erdélyi történetírás egyik határozott nyeresége. *B. P.*

Az I. G. Ducai Unitárius Főgimnázium értesítője az 1934—35. iskolai évről. Összeállította: Boros Jenő igazgató.

Csak egy füzet. Az egész 24 oldal. De bele van zsufova egy egész kisebbségi iskolai év minden küzdelme. De hű tükre a magyar, — jobban írva székely — élniakarásnak. Van benne valami, ami főlemel. Főlemel az az acélos kitartás, amivel az a maroknyi nép ragaszkodik ehhez a szépmultu és tele-kétséggel jövőjü tudomány menedék-várához.

Fölemelő az, hogy ebben a nehéz időben még vannak, akik áldozni tudnak és akarnak csakazértis. De van valami lesújtó ebben az Értesítőben: a tanári testület tagjainak arányszáma. Volt 6 rendes tanár, 4 helyettes és 6 óraadó. Ez az, ami lesújtó. Az, hogy most már egyharmada rendes tanár csak a tanári testület tagjainak. De most még aggasztóbb a helyzet Lőrinczy tanár elhalálózásával és Szentmártoni áthelyezésével. És ehhez nem kell kommentár. Itt csak kérdezni lehet. Mi lesz, ha nyugdíjazásra kerül majd még 1—2 rendes tanár? És nem sikerül az utánpótlás.

A tanulók száma az alsó- és felső osztályokban összesen volt 133. Nem sok. Pedig egy ilyen intézmény jövője a tanulók számától is erősen sokat függ.

Beszámol az Értesítő még sok mindenről, ami előadja magát egy kisebbségi iskolai évben. De azokat meg lehet találni minden *mostani* iskolai értesítőben.

És aztán még valamit: Mi szeretttük volna, ha az Értesítőnek bár a végén értesítést kaptunk volna gazdasági iskolánkról is. Bár egy pár oldalon. Mert hiszen igaz, külön dolog, de lényegében mégis valahogy egy helyre tartoznak. Ró.

P. Jánossy Béla: Király daliája. Cluj 1936. A magyar középkor egyik legragyogóbb darabját csillogtatja meg ez e költői elbeszélés, mely a dicsőséges Hunyadi Mátyás király legendás hiru katonájának, a molnárlegényből hadvezérré lett Kinizsi Pálnak életét tárja költői feldolgozásban a magyar olvasóközönség elé. Nagy Lajos király híres Toldiját s a magyar nemzet gazdag történelmének annyi más nagy alakját már megörökítette a magyar költészet; Kinizsi Pál is megérdemli a költői emléket, annál inkább, mert a híres és győzelmes kenyérmezei csata, Kinizsi egyik legnagyobb és legdöntőbb haditénye, személyét szoros kapcsolatba hozza Erdély külön történelmével. Fadrusz hatalmas szépségü Mátyás-szobrának mellékalakjai között ott magaslik Kinizsi Pál is.

A költői elbeszélést, mely 12 énekből, bevezető és befejező versből áll, a Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet adta ki csinos formában, Szopos Sándor jeles festőnk tizenkét pompás tollrajzával. *A könyv ára portóköltiséggel együtt a pénz előzetes beküldése mellett 25 Leu, utánvételes szállítás mellett 38 Leu.* A könyv megrendelhető akár a szerzőnél (Cluj, Str. I. Maniu 5. I.), akár a Minerva Nyomdai Műintézetnél (Cluj, Str. Baron L. Pop 5).

K Ü L Ö N F É L É K.

Olvasóinkhoz. Tisztelettel kérjük olvasóinkat, hogy előfizetési díjaikat az új év alkalmából rendezni sziveskedjenek s ez által mentsenek fel a behajtással járó sok fáradságtól és kellemetlenségtől. Különösen egyházközseink vezetéségeit kérjük, hogy emlékezzenek meg folyóiratunkról, amelynek támogatása erkölcsi kötelesség. A romániai előfizetők Hadházy Sándor egyházi pénztárnoknál, a Magyarországiak Budapesten az Országos Központi Hitelszövetkezethél (Nádor u. 22.) levő folyószámlánkon rendezhetik tartozásaikat. Előfizetési díj Romániában 200 Leu. Magyarországon 8 P.

Egyházi Főtanács. Mult év december 15, 16 és 17-én megtartott egyházi Főtanácsunk, melyet Dr. Ferenczy Géza elnök tartalmas beszéddel nyitott meg, több nagyjelentőségű kérdést oldott meg, amelyek remélhetőleg meghozzák az annyira óhajtott lelki békét és megnyugvást egyházi életünkben, amelyre manapság akkora szükségünk van. Ilyen nagyjelentőségű kérdés volt a szervezeti törvény reformja. A Főtanács ennek tárgyalását nem tartotta időszerűnek s ezért egyelőre levette napirendről. A másik az V. teol. tanszék betöltésének kérdése. Ezt úgy oldotta meg, hogy Vári Albertet a gyakorlati tanszékéről áthelyezte az egyháztörténelmi tanszékre s az így megüresedett gyakorlati tanszékre megválasztotta Szent-Iványi Sándort, aki eddig is helyettes tanári minőségben működött. Sajnálattal vette tudomásul Végh Benjámint és Balázs András esperesek lemondását, akik mind a ketten egészségi okokból váltak meg tisztességüktől, melyet éveken keresztül hűséggel és szorgalommal végeztek, amiért a Főtanács tb. esperesi címmel tüntette ki őket. A püspöki, E. K. Tanácsi, jószágfelügyelőségi, nyugdíjbizottsági jelentéseket kisebb-nagyobb vita után tudomásul vette. Igen nagy jelentőségű kérdés volt a teol. akadémiai hallgatóknak az I. G. Ducai gazdasági iskolával kapcsolatosan leendő gazdasági kiképzése, amelyet a mindennapi szükség hozott felszínre. Ebben a tekintetben úgy

határozott, hogy kiadta az E. K. Tanácsnak további tanulmányozás és újabb javaslattétel céljából. Végül a tanügyi jelentéseket, számadásokat, költségvetéseket fogadta el. Itt említjük meg, hogy nem tartjuk egyházépítő munkának azokat a sugdosódás alakjában, sőt nyilvánosan is föl-föl bukkanó vádaskodásokat, amelyek csak arra valók, hogy bizalmatlanságot keltsenek az egyházi vezetők ellen. Az ügyek egyoldalú megvilágítása ritkán vagy soha sem fedi a valóságot. Nekünk ma nem választó falakat kell emelnünk egymás között, hanem — még ha vannak is — az ellentéteket kiegyenlitenünk, hogy védelmi frontunk annál szilárdabb legyen.

Az Unitárius Irodalmi Társaság közgyűlése. Az Unitárius Irodalmi Társaság 1935 évi közgyűlését december 14-én d. u. 3 órakor kezdődőleg tartotta Clujon. A közgyűlést Dr. Ferenczy Géza elnök nyitotta meg. A megnyitót folyóiratunk jelen számában egész terjedelmében közöljük. Vári Albert szerkesztő a „Keresztény Magvető“ 1935 évi folyamáról tett jelentést, amely a 67-ik évét töltötte be. Kiemelte, hogy a Társaságnak alig lehet fontosabb célja, mint e folyóiratnak fenntartása, ami csak úgy lehetséges, ha az olvasók fokozottabb buzgalmat fejtenek ki a lap anyagi támogatásában. Hadházy Sándor pénztáros számadását és az 1936 évi költségvetést terjesztette elő, melyet a közgyűlés egyhangulag elfogadott. Azonban sajnálattal állapította meg, hogy egyik pénzügyi intézetenél érzékeny károsodás éri a Társaságot. Végül örömmel vette tudomásul S. Nagy László főtitkár jelentéséből, hogy megírta a Társaság 15 éves történetét, amelyből szemelvényeket olvasott fel a közgyűlés tetszése mellett. Egyben elhatározta, hogy egész terjedelmében adassék ki a Társaság folyóiratában. Köszönettel vette tudomásul Kahlfürst Imre nyomdatulajdonos úr 2000 leus adományát, amely által pályadíjat tüzött ki „Blandrata élete és szerepe az Unitárius Egyházban“ c. pályatételre.

A braşovi templom. Örömmel olvastuk a braşovi Unitárius Híradóból, hogy az új templom annyira készen van, hogy január 26-án már használatba is vette az egyházközség, azonban az ünnepélyes felszentelése csak májusban lesz. Minél több harc és küzdelem előzte meg az építést, annál nagyobb a hívek öröme, hogy végre saját otthonukban imádkozhatnak Istenünket, aki még a csalódásokat és szenvedéseket is javunkra fordítja. A templomépítés befejezésével az a kellemes meglepetés érte az egyházközséget, hogy

Özv. Kádár Sándorné néhai férje emlékére mintegy 70,000 leu értékben két harangot ajándékozott, amelyek minden előzetes hirdás nélkül meg is érkeztek. Gratulálunk az egyházközségnek, melynek tagjai olyan fáradhatatlan kitartással küzdöttek és áldoztak a szent cél érdekében és a lelkésznek, aki nagy buzgósággal és sok fáradtsággal diadalra juttatta ezt a nemes ügyet.

Nemzetközi vasárnap. Folyóiratunk multkori számában megemlékeztünk arról, hogy a szabadelvű vallásos gondolkozók nemzetközi szövetségének végrehajtó-tizottsága januárius második vasárnapját nemzetközi vasárnaprá avatta. Ennek alapján Hall Alfréd, a szövetség elnöke megleghangu köriratban hívta fel a szövetség tagjait, hogy ezen a vasárnapon istentiszteleteiket ezen szempont figyelembevételével végezzék. Így a folyó évi januárius második vasárnapján a világ összes unitárius templomaiból a közös testvériség imádsága emelkedett az egyetlen élő Istenhez. Clujon Dr. Boros György püspök imádságát hirtelen jött rekedtsége miatt nem mondhatta el, helyette Ürmösi József titkár olvasta fel. Míg a nap jelentőségét Szent-Iványi Sándor teol. tanár méltatta. Üdvözljük ezt a szép gondolatot, amely igen alkalmas a testvéri közösség ápolására és az unitárius öntudat fokozására.

Lőrinczy Dénes temetése. Turda városának az arieş-turdai egyházkörnek óriási részvétele mellett helyezték Lőrinczy Dénest a város által ajándékozott diszsirhelyen örökös nyugalomra februárius hó 7-én. Szerény unitárius pap temetése ritkán vált ki ekkora részvétet, amely bizonyosága annak az általános közbecsülésnek, amellyel Lőrinczy Dénest felekezeti külömbiség nélkül életében körülvették. A nagy halottat délelött 10 órakor vitte át a körü papság a gyászházból az unitárius templomba. Ez alkalommal Dr. Szathmári Miklós sindulesti lelkész mondott megható imát és bucsuztatta el forrón szeretett családjától. A templomban a temetési szertartás délután $1\frac{1}{2}$ órakor kezdődött, amikorra nemcsak a tágas templom telt meg zsufolásig, hanem a közönség egy jó nagy részét nem tudta befogadni. A közönség éneke után Lőrinczi István ny. vallástanár és tb. esperes mondott a rokonü és baráti szeretet mélységéből fakadt imádságot, amely könnyekig meghatotta a gyülekezetet. Azután Vári Albert teol. dékán mondott gyászbeszédet, melyben Lőrinczy Dénes azon nemes egyéni tulajdonságait fejtette ki, melyek által dicsőségére volt papi hivatalának. Ezután a részvét-

nyilatkozatoknak egész hosszú sora következett, melynek rendén az unitárius egyházi főhatóság nevében Dr. Varga Béla, az ariesztur dai egyházkör részéről Gombási János, a lelkész kör nevében Árkosi Tamás, a tur dai egyházköz ség nevében Adorján Géza gondnok, a nőszövetség nevében Özv. Velits Károlyné, az ifjusági fiu- és leányegylet nevében Késmárky Miklós, a helybeli református egyházköz ség nevében Nagy Mózes lelkész és a katolikus egyházköz ség nevében Botár Gáspár plebános mondtak megható bucsubeszédeket. Közben az Erdős Mihály által vezetett tur dai híres dalárda énekelt gyászdalokat. Már 5 óra volt, amikor a hosszú temetési menet elindult a temető felé, ahol egy jó és nemes lélek elfáradt és sokat szenvedett porhüvelyé nyugalomra tért.

A béke útja. A canterbury-i és yorki érsek az anglikán egyház tagjaihoz pásztorlevelet küldött. Ezt a levelet januá rius hó 5-én a szószékről felolvasták. A levél tartalma a következő: Európa-szerte különböző keresztény egyesületek, a világ mai helyzetétől indítatva a maguk külön szempontjai szerint ünnepies nyilatkozattal fordultak a béke érdekében a keresztény lelkiismerethez és hűséghez. Mi, az angol egyház érseke, a püspökökkel egyetértve, résztveszünk azon nemzetközi munkában, hogy a világ békéjét igaz és biztos alapon építsük fel. Egyetlen gondolkozó ember sem láthatja a jelen helyzetet komoly aggodalom nélkül. Elismert tény, hogy a világ legtöbb szükséglete a biztos béke. Mégis a kedélyek mindennütt nyugtalanok, kuszáltak, a jövőtől pedig félnek. Világos, hogy a nemzetközi szerződések és szövetségek magukban véve még nem elegendők, hogy biztosítsák a békét, melyet a világ kíván. Nyilvánvaló, hogy a multban szerzett tapasztalat nem elegendő. Méltán tételeztük fel, hogy a nagy háboru tapasztalata egyszer már bizony ságot szolgáltatott a háboru borzalmairól és örültségeiről. Az új nemzedék már elfeledkezett a rettenetes leckéről. Világos, hogy az embernek természetes ösztönei nem elegendők. Mert ezek az ösztönök még a régi és mélyen gyökerező gyanuból és féltékenységből fakadnak. Azok igen könnyen izgalomba hozhatók az önző hazafiság által. Bizonyos, hogy az, amit mi civilizációnak nevezünk, nem elégséges, mert a fegyverek erején nyugszik, amelyeket ha eldobnak, könnyen magának a civilizációnak a pusztulását okozzuk. Nem kellene-e, hogy egészen világos legyen, hogyha ezek a természetes befolyások nem elegendők, csak egy természetfölötti hatalom az,

amely a békét biztosíthatja, egy világban, amelyben eljön az Isten országa, Isten igazságos uralma, igazság, tisztelet és testvériség az emberek között? Keresztényeknek legkevésbé kell bizonyítani ennek igazságát, mert ez hitvallásuknak egy része. Az úri imában így imádkoznak: „Jöjjön el a te országod, legyen meg a te akaratod, mint a mennyben, úgy itt a földön is.“ A keresztények milliói ezt a hitet vallják széles e világon. Miért van az, hogy a hit oly gyöngye a nemzetek politikájában és terveiben? Nem azért-e, mert elfeledik, hogy az igazságban való végtelen bizodalomban, melyet Isten adott az embereknek, az Isten országának eljövetele a világi ügyekben attól függ, hogy Isten országának polgárai mennyire viseltetnek hűségesen ezen eszmével szemben? Ez a hűség hiányzik az emberből. A keresztény nép minden országban, minket sem véve ki, úgy lát-szik, öntudatlan bár, de az ő természetes hazafias ösztöneit, előíté-leteit, érzelmeit elébe helyezi az Isten országa valóban igaz, de az emberek jelenlegi ügyeitől távol levő eszményétől. De az Isten országa iránt való kívánságnak föltétele, hogy ezt a folyamatot for-dítsuk meg. Először az Isten országa iránti igénynek kell eljőnie. Ugy kell vegyük, mint azonnali kötelességet és nem mint egy távoli kívánságot. Mindezek az ösztönös érzések és vélemények, bármilyen viszonyban legyenek a pátriotizmussal, először erre a kérdésre kell feleljenek: Mi az én kötelességem az Isten országával szemben? Kétségtelen, hogy a feleletek gyakran nehezek és különbözők. De ha minden keresztény becsületesen teszi fel a kérdést, ki kételked-hetnék, hogy minden országban egy keresztény közvélemény alakul ki, amelyik mindenütt gyökeresen megváltoztatja az ügyek szem-pontjait s megnyitja az utat a békéhez? Másfelől pedig, ha az ő országának uralma Isten célja, ha annak nem engedelmessé válnánk, az ő ítéletét vonjuk magunkra. Semmi új nincsen abban, amit mon-dottam, de igen sok van olyan, amit tulságosan is elfeledtek. A mi tisztünkben folyó minden hatalmunkkal egyházunk minden tagját ünnepélyesen felhívjuk, hogy ujjongan és hűségesen engedelmeskedjék az Úr parancsának és a békekeresésében „keressétek először az Isten országát és igazságát“.

Szórványaink gondozása. Egyházunknak egyik égető kérdése a szórványok gondozása. Hiveink közül sokan kénytelenek elhagyni a községet, melyben születtek s az egyházi közösséget, amelyhez tartoztak. Ha így végképpen megszakadnak a kapcsok,

amelyek egyházunkhoz kötötték, ez nagy vérvesztéseget jelent számunkra. Ezért egyházunknak mindig nagy gondot okozott az ilyen elszakadt hívek lelki gondozása, mert éreztük, hogy a jó pásztor elhagyja a nyáját, melyet nagy veszély nem fenyeget, hogy megkeresse az egy eltévedt juhot. Ezért konferenciákon, irodalmilag és különböző tervezgetésekben állandóan napirenden tartottuk ezt a kérdést. De a jó szándék mindig hajótörést szenvedett az anyagiak hiánya miatt. Mert bármilyen nagy legyen az apostoli buzgóság, mégis szórványaink nagy távolsága és szétszórtsága anyagi áldozatok nélkül meg nem közelíthető. Ujabban városi gyülekezeteink megszervezésével, különösen a budapesti egyházközségünk megalapításával jó nagy lépéseket tettünk a cél felé. Sőt legujabban ismét két szórványközpontot szervezett egyházi főhatóságunk. Egyiket a mezőségen Band székhellyel, ahova Kökösi Kálmán lelkészjelöltet küldötte ki a püspök úr. Ez a sábedi anyaegyházközséghez kapcsolódik. A másikat Baraolt székhellyel, mely a racoşul de susi egyházközséghez tartozik. Ide Késmárky Miklós gyakorló lelkészjelölt ment. Ez újabb két központ szórványaink egy jó nagy területét felöleli. De mekkora területek vannak még gondozatlanul. Mindnyájunknak kötelessége a módok és lehetőségek felett gondolkodni a cél érdekében közremunkálni. Különösen lelkészeink tehetnek nagy szolgálatot az által, ha egyházközségükből eltávozott hívek nevét és lakóhelyét minden esetben tudatják az illető városi vagy szórványgondozó lelkésszel, hogy így legalább a lelki kapcsolatot valamilyen formában fenntarthatassuk.

Unitárius konferencia Budapesten. A lelkes magyar ifjúság f. évi januárius hó 2—5 napjain téli konferenciát tartott Budapesten, melynek napirendjén a következő előadások szerepeltek: „Az evangéliumi misszió”. Előadók: Biró Lajos, Dr. Csiki Gábor, Ferencz József, Lőrinczy Dénes. „Protestánsizmus és unitarizmus”. Előadó: Dr. Iván László. „Az elsikkadt hegyibeszéd”. Előadó: Simándy Pál. Bezáró istentiszteletet tartott: Pethő István.

Perczelné Kozma Flóra emlékezete. A kiváló író és az unitarizmus lelkes harcosának halála tizedik évfordulója alkalmából a budapesti Dávid Ferenc Egylet az összes egyháztársadalmi egyesületek bevonásával januárius 17-én szépen sikerült emlékűnnepet rendezett, amelyen gyülekezeti ének után imádkozott Józán Miklós püspöki vikárius. Megnyitót mondott Báró Daniel Gábor

elnök. Gitáron művészi darabokat adott elő: Varga Istvánné. „Perczelné Kozma Flóra emlékezete“ címen ünnepi beszédet mondott Buzogány Anna. Ünnepi ódát szavalt: Szokolayné Tompa Márta. Énekelt Szilvássy Margit operaénekesnő. Bezárót mondott: Dr. Csiki Gábor.

A budapesti Brassai Sámuel Unitárius Ifjúsági Egyesület fennállásának tizenötéves jubileuma alkalmából ez év májusában három napra tervezett jubileumi ünnepeket rendez. Ez alkalomra, felkérés útján, sikerült az ifjúságnak Dr. Varga Béla egyházi főjegyzőt ünnepi felolvasás megtartására megnyerni. Az egyesület egy közelebről megjelenő tartalmas emlékkönyvben tárja fel a mult küzdelmeit és a leszűrt tapasztalatokkal bizakodóan néz a jövőbe, hogy az egyesület alapítóinak célkitűzéseit, melyet egykor zászlójukra irtak, megvalósíthassa. A Brassai Sámuelről való megemlékezés kovácsolja össze érzéseinket erdélyi testvéreinkkel s ébresszen lelkünkben kegyeletes emlékezést a házsongárdi temetőben pihenő nagy tudós iránt.

Kahlfürst Tibor.

Dr. Gyulai Zoltán. Dr. Gyulai Zoltán hitrokonunkat a kormányzó a debreceni egyetem fizikai tanszékére rk. egyetemi tanárrá nevezte ki. Szívből örvendünk a megérdemelt kitüntetésnek s tudós afiának még sok szép sikert kívánunk pályáján.

A protestáns egyházak nemzetközi szövetsége az oroszországi vallásüldözések ellen. A protestáns egyházaknak a kommunizmus elleni harc érdekében létesített nemzetközi szövetsége Rotterdamban ülést tartott. A szövetség a leghatározottabban tiltakozott az oroszországi vallásüldözések ellen és egyhangulag határozati javaslatot fogadott el, amelyet azután megküldöttek Avenol népszövetségi főtitkárnak. A határozati javaslatban felhívják a Népszövetség figyelmét a Szovjetországban folyó egyházüldözésekre és arra kéri a Népszövetséget, hogy ezt minden eszközzel akadályozza meg. Ez most annál könnyebben keresztülvihető, mert a Szovjet a Nemzetek Szövetségének tagja.

A legrégebb evangéliumi kézirat (?). A Brit Museum által ujonnan közölt ismeretlen evangéliumi töredék a második század közepéről ered. Egy másik papyrus, melyet újabban C. H. Roberts, oxfordi tanár fedezett fel felső Egyiptomban, hozzáférhető lett most már a tudományos világ részére. Utóbbi János evangéliumának egy töredékét tartalmazza és a szaktudomány mai álláspontja

szerint, még korábbi időpontra nyulik vissza. Ez a papyrus — amint Dibellios, a híres heidelbergi tanár mondja — az angol és német szaktudósok véleménye szerint a második század első negyedéből való és ennél fogva az ujszövetségnek eddig ismert legrégebbi írott töredéke. Jó azoknak, akik a János evangéliumát a második században későbbi időben keletkezettnek tartják. Ez a szöveg és más fölfedezések világosan mutatják, hogy a keresztény gyülekezetek és szent könyveik nagyon korai időben is fönnállottak. Olyan tény, amelyre sohasem reméltük, hogy döntő bizonyítékot kapjunk.

Gyallay Domokos a Petőfi társaságban. A „Magyar Nép” jeles főszerkesztőjét, az Unitárius Irodalmi Társaság tagját, kit korábban a Kisfaludy Társaság tisztelt meg azzal, hogy tagjai sorába választotta, ujabban a Petőfi Társaság is levelező taggá választotta. Ez utóbbi helyen székfoglalóját február hóban tartotta meg nagy sikerrel. A szép számu közönség lelkes ünneplésben részesítette a kiváló erdélyi író, aki így a két legkiválóbb magyar irodalmi társaság tagja lett. Szívből örvendünk Gyallay atyánkfia szép sikereinek s kívánjuk, hogy még sok dicsőséget hozzon a székely, unitárius névre.

Műsoros estély. A Teol. Akadémia második műsoros estélyét március hó 1-én délután 6 órai kezdettel tartja, mely alkalommal az akadémiai dalkör énekszámái mellett megnyitót mond Vári Albert dékán, „Keresztények-e az unitáriusok?” címen felolvasást tart Gálffy Lőrinc tanár, hegedün játszik Márkos Albert Ütő Mária zongorakiséretével, szaval Nagy Ferenc akadémiai hallgató. A közönség érdeklődését felhívjuk a tartalmasnak ígérkező estélyre.

Husvét előtti istentiszteletek a cluji templomunkban. A cluji templomban március 8-ától kezdve öt vasárnapon át a teológiai tanárok fognak délelőtti istentiszteletet tartani a következő sorrendben: március 8-án Dr. Kiss Elek, március 15-én Szent-Ílványi Sándor, március 22-én Vári Albert dékán, március 29-én Dr. Varga Béla, április 5-én Gálfi Lőrinc.

Hatszáz ezer diplomás ifjunak nincs állása Amerikában. A múlt évben érettségizett ifjak közül 85 ezer jutott álláshoz. A legoptimistább becslések szerint Amerikában az utóbbi években érettségizett ifjak közül mintegy 600 ezer van állás nélkül.

Vallás és nevelés. E két hatalom volt az az erő, mely az egyén és az emberi közösség lelkében az aljas és vad ösztönöket féken tartotta. A vallás és nevelés közös befolyása tette lehetővé a nagy emberi társadalmak kifejlődését. A XIX. század intellektuális és teológiai viszályai elválasztották e két erőt egymástól. Ez okozta az emberi lélek decivilizációját. De ez az elszakadás csak ideiglenes. A népnevelés célja és szelleme rövidesen újra vallásos lesz, mert az élet ösztöne ezt kívánja. (Wells: Világtört. 549 l.)

Fikker János: »Az Istenről való felfogás korunk tudományos gondolkozásában.« Cluj, 1936. Orient-nyomda 8° 90 l. Az Unitárius Irodalmi Társaság szakkönyvtára 3-ik füzeteként jelent meg a fenti tanulmány, melynek behatóbb ismertetésére még visszatérünk.

Kérelem. A „Keresztény Magvető“ 1935. évi 3-ik fürete teljesen kifogyott. Akinek fölösleges példánya van, arra kérjük, hogy juttassa el a szerkesztőség címére.

A jövő utja. Az emberiség ezután következő története három probléma megoldása körül fog forogni u. m. a *tulajdonnak* olyan értelmet adni, olyan *pénzrendszert* teremteni és az *államok egymásközi* érintkezését úgy szabályozni, hogy lehetségessé váljék az egész világot átfogó, haladó és boldog emberi akaratközösség megteremtése. (Wells: Világtört. 552 l.)

Dr. Gál Kelemen tb. igazgató által irt »A Kolozsvári Unitárius Kollégium Története« című 2 kötetes nagy mű 300 leu, amatőr pld. vászonkötésben 500 leu. Megrendelhető, amíg a kevés készlet még tart, az „Unitárius Iratterjesztőnél“ Cluj, Unitárius Kollégium.

Gyászhir. Homoródjánosfalvi *Vass Albert* gyógyszerész, unitárius egyházi tanácsos, életének 67-ik, boldog házasságának 30-ik évében januárius hó 26-án, rövid szenvedés után Oclandon meghalt. Papi családból származott. Öröklött vallásos és egyházas érzése mindvégig lelkének alkotó része volt. Ez érzésből kifolyólag hiven teljesítette egyháza iránti kötelességeit. Különösen az oclandi egyházköztség életében szerzett maradandó érdemeket. Özvegye és két gyermeke, valamint számos rokona kegyelettel őrzi emlékét. Nyugalma legyen csendes!

Szerkesztésért felel: V Á R I A L B E R T.

Nyilvános nyugtázás.

A Keresztény Magvetőre az utolsó nyugtázás óta a következő befizetések történtek :

Făgăraş 450, Bálint Ödön 100, Sf. Georghe 200, Rostás Dénes 100, Ürmösi Károly 100, Dr. Ferencz József 100, Dr. Boros György 200, Dr. Csutak Mihály 100, Puksa Endre 100, Dr. Jancsó Ödönné 100, Pálffy Pázló 100, Geréb Zsigmond 200, Nagy Béla Sighişoara 200, Teológiai Akadémia 400, Rimetea 200, Kádár Lajos 100, Moldovăneşti 200, Pataki András 200, Konopi Kálmánné 200, Tana Sámuel miniszteri tanácsos 200, Sft. Gheorghe 200 Leu. Fizetett több lelkész az 1936 januári kongruájából, akiknek külön-külön nyugtázva lett.

Tisztelettel kérem az előfizetési díjak és hátralékok be-
küldését, hogy a folyóiratot pontosan küldhessük.

Cluj, 1936 február 18-án.

Hadházy Sándor,
pénztárnok.

Unitárius egyházi művek.

Imák és imakönyvek:

Dr. Boros György: Szívemet Hozzád emelem, (kötés szerint különböző ár).	
Szentábrahám-Csifó: Ima könyv, 60 Leutól felfelé.	
Vári Albert: Imádságos könyv, 1925, 16 rétet, 224 oldal 45.—, 60.—, 85.—, 150.—, 200.—	

Beszédek:

Bölső Vilmos: Profétálatok	100—
Channing E. Vilmos: A tökéletes élet. (Fordították az unitárius tanárok) Cluj, 1881. 8 r. 176 old.	25—
Csifó Salamon: Szolgálat az Úr előtt.	50—
Szent-Iványi Sándor: Jézus emberarca. 1929. 16 r., 147 old.	100—
Többen: Pályadíjjal jutalmazott unitárius (gyházi beszédek, (kadta: Gáfi Lőrinc) Cluj, 1916. 8 r., 118 old.	60—
Vári Albert: Keressétek először Istennek országát. Odorheiu, 1927. 8 r., 142 old.	100—
Weress B.: Ime az ember.	90—
Kovács Lajos: Ébresztgetés	100—
” ” A mi tisztünk igazsága	2—

Ágendák:

Útó Lajos: Bölcső mellett (keresztelési beszédek)	50—
— Megnyilatkozásunk helye, (urvasorai beszédek)	50—
— Myrtusok között, (esketési beszédek). Cristur, 1927. 8 r., 74 old.	50—

Theológia, filozófia és neveléstudomány.

Benczédi Pál: A vallás-tanítás története. Cluj, 1915. 8 r., 74 old.	30—
Dr. Borbély István: A Magyar Unitárius Egyház hitelvei a XVI. században. Cluj, 1914. 8 r., 83 old.	40—
Carpenter—Dr. Kiss: A kereszténység helye a világ vallásai között. Cristur, 1923. 8 r., 70 oldal	50—
Carpenter—Dr. Kiss: Buddhizmus és kereszténység. Cluj, 1925. 8 r., 167 old.	100—
Dr. Csiki Gábor: Hiszek egy Istenben. Cluj, 1926. 8 r., 157 old.	} Kötve .. } Fizve ..
Dr. Gál Kelemen: Brassai küzdelmei a magavartalanságok ellen	70—
Dr. Gál Kelemen: Brassai mint Philosophus. Cluj 1899. 8 r., 105 old.	50—
Gálfi Lőrinc: A hitvallások története. Cluj, 1916. 9 r., 472 old.	20—
Gálfi Lőrinc: Legközelebb Jézushoz. Cluj, 1915. 8 r., 55' old.	100—
Haller—Boros Jenő: Az evangéliumok nőalakjai. Cluj, 1930. 16 r., 30 old.	30—
Dr. Gál K.: Brassai Sámuel	15—
Dr. Kiss E.—Hall: Egy Unitárius hitvilága	50—
Lőrinczy D.: Az ismeretlen tanítvány megszólal	40—
	80—

Dr. Kiss Elek: Az Isteni Törvény utja. Cluj, 1924. 8 r., 248 old.	160
Lupton—Lőrinczy László: Miért vagyok unitárius?	
Savage—Kovács: A kereszténység fejlődéstörténete. Odorheiu, 1927. 8 r., 156 oldal	120
Szentábrahám—Derzsi: A keresztény hittudomány összege. Cluj, 1899. 8 r., 412 oldal	50
Ürmösi József: A gyakorlati theologia főbb irányelvei	80
Dr. Varga Béla: A jelentés logikai alakata Bpest, 1916. 8 r., 34 old.	20
” ” A lelkiismeret. Cluj, 1909. 8 r., 89 old.	30
” ” A logikai érték problémája és kialakulásának története. Bpest, 1922. 8 r., 149 old.	50
Vári Albert: Miért vagyok én unitárius. Cluj, 1926. 16 r., 20 old.	5
Dr. Iván László: Dávid Ferenc arca a szellemtudományi lélektan tükrében Magyarországon I Pen	30
Dr. Gladden—Kiss Sándor: Keresztény Pásztor 287 old.	120
Clarke Freeman—Kiss Sándor: Mindennap vallása. 207 old.	50
Peabody G. Ferenc—Szent-Iványi Sándor: A lélek egyháza	50

Történelem:

Dr. Boros György: Dr. Brassai Sámuel Cluj, 1927. 8 r., 372 old.	200
Dr. Boros György: (szerk.): Az unitárius vallás Dávid Ferenc korában és azután	40
Channing E. Vilmos: Válogatott művei III. kötet. (Élet és jellemrajzok.) (Fordították az unitárius tanárok)	40
Jakab Elek: Dávid Ferenc emléke. Budapest, 1879. 8 r., 1561.	25
Kanyaró Ferenc: Unitáriusok Magyarországon. Cluj, 1891. 8 r., 229 l.	100
Kelemen Lajos: Ujat b adattár a Vargvasi Dániel-család történetéhez. Cluj, 1913. 8 r., 426 l.	60
Szentmártoni Kálmán: János Zsigmond Élet- és Jellemrajza	120
Dr. Gál Kelemen: A kolozsvári unitárius kollégium története, 2 kötet.. Amator pld. kötve	300— 500

Törvénykönyvek:

Dr. Tóth György: Az Unitárius Egyház szervezete. I. k.	45
Dr. Tóth György: Az Unitárius Egyház Rendszabályai	50
Dr. Tóth György: Az unitárius egyház alkotmányának vázlatos jogtörténeti kifejlődése	12

Megrendeléseket kérünk az **UNITÁRIUS IRATTERJESZTŐ** címén Cluj, Unitárius Kollégium, küldeni.